

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Životní prostředí jako sociologický problém

Autor práce: Romana Matoušková

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Emanuel Pecka, CSc.

Katedra: Katedra společenských věd

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....
vlastnoruční podpis autora bakalářské práce

Děkuji vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Emanuelu Peckovi, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Charakteristika životního prostředí a sociologie	9
1.1 Životní prostředí a ekologie	9
1.2 Sociologie jako společenská věda.....	11
1.2.1 Společenské vědy vznikly na základech politické filosofie, často se však odvolávají na „exaktní vědy“	12
1.2.2 Moderní společenské vědy se odvolávají na přírodní vědy	12
1.2.3 Přístup sociologie	13
1.2.4 Sociolog musí vysvětlovat společenské společenským	13
2 Vztah životního prostředí a sociologie.....	15
2.1 Ekologie a vliv sociologie.....	15
2.1.1 Trvale udržitelný rozvoj.....	17
2.1.2 Vzájemné ovlivňování člověka a přírody	18
2.1.3 Příliš mnoho lidí?	19
2.1.4 Kolik nás je	19
2.1.5 Migrace	21
2.1.6 Moderní člověk jako městský člověk.....	21
2.1.7 Industrializace a urbanizace	23
2.2 Problémy planety Země	24
3 Ochrana přírody a postoj člověka	30
3.1 Myšlenkové přístupy k péči o životním prostředí.....	30
3.2 Biologické principy ochrany přírody	34
3.2.1 Příčiny ohrožení druhů vyhubením.....	35
3.2.2 Které jsou hlavní faktory ohrožení biodiverzity na Zemi?	36
4 Právní aspekty péče	40
4.1 Obecné principy	40
4.2 Mezinárodní ochrana přírody.....	41
4.3 Právní normy České republiky.....	43
4.4 Ekologické organizace	45
4.4.1 Sdružení Jihočeské matky	45
4.4.2 Rosa, o.p.s. - ekologická poradna	45
4.4.3 Cassiopeia	46
4.4.4 Děti Země.....	46

4.4.5	Greenpeace	46
4.4.6	Hnutí Duha	47
4.5	Earth first.....	48
4.6	Geopolitika.....	49
5	Analýza životního prostředí v Jihočeském kraji.....	52
6	Perspektivy a opatření	55
	Závěr	61
	Seznam literatury	64
	Seznam příloh.....	66
	Přílohy.....	67
	Abstrakt.....	73
	Abstrakt AJ.....	74

Úvod

„Žijeme však v době, kdy pojem životní prostředí nabyl nepostradatelnosti. Ekologie - věda o životním prostředí je v podvědomí většiny lidí spojována nejčastěji s aplikací přírodních věd při poznávání a řešení jednotlivých problémů zeměkoule. Ekologie však není pouze vědění o procesech, odehrávajících se v přírodě, ale má i humanistický rozměr, protože zahrnuje i chování člověka k přírodě a jeho interakce s životním prostředím.“¹

Bohužel v posledních letech mnohdy získává slovo „ekologie“ i lehce posměšný nádech. Tato nelichotivá situace vzniká v důsledku nedostatečné informovanosti širší veřejnosti, většina „obyčejných“ lidí totiž ve skutečnosti prostě neví, čím se ekologie zabývá. Jsou informováni, či spíše desinformováni, zprávami v médiích, která často mnohé situace chybně interpretují, či záměrně vybírají takové zprávy, které jsou pro ně zajímavější. Je přece mnohem více divácky přitažlivé ukazovat „bláznivé Greenpeace“ jak se přivazují k branám Temelínu, než podávat „suché“ informace, že dnes nebyl vykácen ani jeden hektar tropického pralesa, či že vědci v biologickém boji pomocí drobných parazitických červců zastavili kalamitu škůdců ničících veškerou úrodu batátů v Jižní Africe a způsobujících tak rozsáhlý hladomor. Jak se říká, většina zla pochází z lidské hlouposti a ta zase z nedostatečné informovanosti.

„V centru pozornosti ekologie dneška stojí člověk a jeho činnost v kladném i záporném smyslu. Vždyť v každý okamžik nás neustále obklopuje nějaký typ prostředí, ať už přirozený či umělý, a veškerá naše činnost se odehrává v interakcích s okolním světem. A stejně jako působilo okolní prostředí na člověka v historii celého jeho vývoje, působil i člověk na prostředí – byl predátorem lovcím zvěř a tak ovlivňující potravní řetězce v ekosystémech. Naučil se rozdělovat oheň, páčil les, aby mohla vzniknout políčka pro pěstování prvních obilovin, zakládal sídliště. Čím dál tím víc měnil prostředí kolem sebe. Čím větší pokrok a čím vyspělejší civilizace, tím větší změny nastávaly v přírodě.“²

Opozice příroda versus člověk je tedy výsledkem historického pohybu a civilizacího pokroku. S nesmírným, geometrickou řadou narůstajícím vědeckotechnickým pokrokem začalo lidstvo nejen intenzivně využívat přírodu, ale také ji přetvářet v prostředí umělé, vytvořené lidskou prací. Výrazně se mění i život lidí. Dnešní velko-

¹ Černoušek, M. Psychologie životního prostředí. Praha: Horizont, 1986.

² Šmahel, Z. Principy, teorie a metody auxologie. Praha: Karolinum, 2001.

města a průmyslové komplexy v krajině, kdysi dotčené jen zemědělstvím, jsou jedním z nejhmatatelnějších důkazů dalších postupujících změn. Rekreační centra dovedou odpočívající lidé natolik poznamenat svým pobytem, že v mnoha případech připomínají přírodu jen velmi vzdáleně. Člověk tak zanechává na životním prostředí nesmazatelné stopy. Když francouzský filozof René Descartes hovořil o člověku jako o bytosti směřující k tomu, stát se pánem a vlastníkem přírody, jistě netušil a ani by si nedokázal představit, jak složité **problémy** s sebou tento **civilizační trend přinese**.

„Lidstvo je však nedílnou součástí přírody a musí respektovat její zákonitosti. Přírodní procesy, regulující ekosystémové vazby, jsou mnohem staršího data než člověk, a proto jim nemůžeme uniknout. Vyspělá technická civilizace zapomíná na nárůst ekologických problémů, v průběhu historie lidstva neznáme příklady tak razantních devastací životního prostředí jako ve 20. století.“³

Proto si tato práce klade za cíl popsat **interakce člověka a prostředí**, jednak z pohledu biologického, tj. ze strany věd o životním prostředí, tak i z pohledu sociologického, tj. vliv na člověka a jeho reakce.

První kapitola je charakteristikou jednotlivých věd – ekologie a sociologie – a následně jejich interakcí. Podává informace o vývoji vztahu člověk – příroda a vzájemném ovlivňování těchto dvou subjektů. Diskutuje problémy industrializace, urbanizace i trvale udržitelného rozvoje. Věnuje se také rychlému demografickému růstu a s ním spojených problémů jako jsou přelidnění a život ve velkoměstech. Vyzdvihuje i nejdůležitější ekologické a sociální problémy planety Země, od ozonové díry a znečištění po rozdělení světa na bohaté země Severu a chudé země Jihu. Nastiňuje možné příčiny těchto situací, zohledňujíc politické, ekonomické i psychologické hledisko.

Další kapitola pojednává o vztahu člověka k přírodě a o ochraně přírody. Zpočátku informuje o vývoji lidského přístupu k přírodě, od úcty k Matce Zemi po křesťanskou koncepci člověka jako pána tvorstva. Následující část vysvětluje biologické principy ochrany přírody, tj. důvody proč přírodu chránit, jakými biologickými kritérii se ochrana řídí a jaké jsou největší problémy, osvětluje pojem biodiverzity a ohrožených druhů. Dále se věnuje právním aspektům péče o životní prostředí – mezinárodní ochraně přírody, právním normám ČR, některým ekologickým organizacím a fenoménu geopolitiky.

³ Černoušek, M. Psychologie životního prostředí. Praha: Horizont, 1986.
Störig, J. Malé dějiny filosofie. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

Samostatná kapitola je věnována stavu životního prostředí v Jihočeském kraji. Hovoří o ochraně přírody jako takové, ochraně ovzduší, nakládání s odpady a ochraně vod. Poslední část je úvahou nad budoucností lidstva, diskutuje možné příčiny globální ekologické krize, jak z biologického tak sociologického hlediska, pozastavuje se nad etickými paradoxy. Ukazuje možné perspektivy a také podává návrhy na řešení.

1 Charakteristika životního prostředí a sociologie

1.1 Životní prostředí a ekologie

Co je to životní prostředí? Z pohledu každého z nás, z pohledu jednotlivce to může být bezprostřední okolí, ve kterém žijeme. Naše město, ulice, park kolem... Podíváme-li se dále, vidíme krajinu zemědělskou s lesy a loukami, i průmyslovou krajinu zastavěnou a využívanou všemožným způsobem. Snad jen výjimečně narazíme na panenské nedotčené prostředí. Stav životního prostředí se dnes dostává do popředí zájmu mnoha jednotlivců i institucí.

Po odborné stránce se studiem životního prostředí zabývají mnohé vědy, například biologie ochrany přírody, hlubinná ekologie (deep ecology), ochrana životního prostředí, ekosystémová a krajinná ekologie, apod. Tato odvětví se rychle vyvíjejí a odštěpují nové a nové směry. A přitom není tomu tak dávno, kdy **Ekologie** jako věda byla přijímána pohrdlivě, jako něco okrajového, víc jako koníček než seriózní výzkum.

*„Termínu **ekologie** použil poprvé roku 1869 Ernest Haeckel. Podle Haeckela definujeme ekologii jako vědecké studium vzájemného působení mezi organismy a jejich prostředím. Slovo samo je odvozeno z řeckého oikos, což znamená domov a logia, tedy vědět, znát. Ekologie jako věda se začala rozvíjet v 80. letech minulého století. Jejím hlavním cílem je i nadále studium organismů a jejich interakcí v prostředí, studium ekosystémů.“*⁴

Co je **ekosystém**? Ekosystém je strukturním a funkčním celkem, složeným ze všech živých organismů a abiotického prostředí v daném časoprostoru (Jeník 1995).

„Jestliže s pojmem druh dokážeme v praktické ochraně přírody velmi dobře pracovat, s pojmem ekosystém je to často obtížné. Důvody jsou zřejmé: jednak neexistuje žádná univerzální klasifikace ekosystémů, a pak, i když některou zvolíme a vymezíme jednotky, v praxi je rozlišování ekosystémů značně obtížné. Jednak hranice ekosystémů jsou v přírodě většinou neostře a navíc vedle přirozených ekosystémů existuje celá škála ekosystémů do různé míry degradovaných, tj. ovlivněných člověkem. Tento typ ekosys-

⁴ **Begon, M., Harper, J a Townsend C.** Ekologie – jedinci, populace a společenstva. Olomouc: vydavatelství university Palackého, 1997.

témů ve střední Evropě naprosto převládá. Klasifikace degradovaných ekosystémů a stanovení jejich hranic je ještě obtížnější než u přirozených ekosystémů.“⁵

Ochrana přírody se tradičně koncentruje na **ochranu vybraných druhů**, většínou esteticky zajímavých a lidem sympatických, jako jsou obratlovci, zejména velcí savci a ptáci, nebo např. orchideje. To je samo o sobě nevědecké, ale pro praktickou ochranu přírody lze tento přístup využít. Tyto pro veřejnost atraktivní druhy jsou označovány jako tzv. *vlajkové druhy* a představují pro ochranu přírody významný způsob, jak motivovat nejširší veřejnost k ochraně přírody jako celku (klasický příklad – panda velká, kvůli jejíž ochraně existují rozsáhlé rezervace, které tím pádem chrání množství ekosystémů a dalších druhů). Je výhodné soustředit pozornost na tzv. *deštníkové druhy*, tj. druhy, které mají většinou rozsáhlý areál, jsou kvůli nim zřizovány rozsáhlé rezervace, čímž jsou chráněny stanoviště mnoha dalších druhů, které by jinak měli minimální podporu veřejnosti.

Další výhoda druhové ochrany je, že lze vyčíslvat druhové bohatství. Informace, že v určitém území vyhynuly určité druhy nebo že se snížil celkový počet druhů jsou pro veřejnost dobře srozumitelné a ochrana přírody získává v těchto případech mnohem větší podporu, než když ochránci přírody upozorňují na ohrožení vzácných ekosystémů nebo dokonce na erozi genetické diverzity.

Druhová úroveň však představuje pouze určitý bod v rámci širšího biologického kontinua od genů po ekosystémy. Ochrana biologické diverzity nemůže znamenat pouze "klasickou" ochranu druhů, ale musí jít o ochranu druhů v *širších souvislostech*. Jestliže chceme zachránit mizejícího bobra (*Castor fiber*), musíme rozumným způsobem pečovat o stanoviště (biotopy), které vyhledává nebo je schopen osídlit. Z tohoto důvodu prosazuje řada odborníků při stanovování priorit v ochraně přírody tzv. *ekosystémový přístup*.

„Dalším důvodem, proč nelze použít druhovou úroveň pro komplexní ochranu přírody je i skutečnost, že naprostou většinu druhů (odhaduje se kolem 90%) zatím neznáme, tyto druhy dosud nebyly vědecky popsány. Víme, že největší koncentrace a zároveň i ztráty biodiverzity jsou u bezobratlých, zejména u hmyzu, a to v tropech. Tropický

⁵ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

hmyz je ale zároveň skupinou, kde nelze počítat s širokou podporou veřejnosti, protože se nejedná o atraktivní skupinu organismů.“⁶

Člověk mění prostředí Země tak významně a především tak rychle, že uvedený proces nemá v historii života na Zemi obdoby. Četné druhy, představující základní součásti ekosystémů, se nestačí přizpůsobovat uvedeným změnám prostředí. Tak výrazné změny prostředí neumožňují existenci životaschopných populací řady druhů. Jejich ochrana se pak omezuje na záchranu druhu mimo jeho přirozené prostředí (ex-situ) nebo ochranu v malých, vzájemně oddělených chráněných území (in-situ).

„Jestliže na Zemi skutečně žije 10-30 mil. druhů, je zřejmé, že z finančních, časových a kapacitních důvodů není dost dobře možné chránit vše a všude, ale je nutné při péči o biodiverzitu v globálním měřítku stanovit určité priority. Z lidského hlediska je však také třeba pomoci rozvojovým zemím nejen studovat biodiverzitu na jejich území a umožnit pochopení jejího významu, ale následně vytvořit a udržovat odpovídající systém chráněných území, tak aby lidé mohli v nich uspokojivě žít. Na celosvětové úrovni musíme pak podporovat akce, z nichž budou mít nesporný prospěch země, na svém území rozumným způsobem pečující o rozmanitost biologických zdrojů.“⁷

1.2 Sociologie jako společenská věda

Dnes, počátkem 21. století, žijeme ve světě, který je v mnohém velmi znepokojivý, stále nás ohrožují mnohé jevy a nová nebezpečství. Ve společnosti stoupá agresivita, války jsou stále zákeřnější a bezdůvodnější, vznikají stále větší rozdíly mezi bohatými a chudými lidmi, stoupá sebevraždnost a další patologické jevy ve společnosti, ani technický pokrok není v mnoha případech pro nás zcela přínosný. Ale abychom nebyli takovými pesimisty, technický pokrok před námi zároveň otvírá netušené perspektivy a možnosti. Stále je však dobré mít na paměti, že možnost rozhodnout o vlastním osudu a utvářet své životy k lepšímu, máme jen my sami.

Jak tento svět vznikl? Proč jsou naše životní podmínky tak odlišné od těch, v nichž žili předkové? Kam budou směřovat změny budoucí? To a mnohé další jsou

⁶ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

⁷ Begon, M., Harper, J a Townsend C. Ekologie – jedinci, populace a společenstva. Olomouc: vydavatelství university Palackého, 1997.

otázky, na něž hledá odpověď **sociologie** – vědní obor, který má proto významné místo v intelektuálním dění moderní doby.

Sociologie se zabývá studiem sociálního života, skupin a společností. Je to nesmírně zajímavý obor, neboť jeho předmětem je naše vlastní chování, člověk jako společenský tvor. Záběr sociologie je neobyčejně široký, od analýzy jednorázových interakcí jednotlivců na ulici až po zkoumání globálních společenských procesů.

Sociologie jako věda má blízko k ekonomii a politologii na jedné straně a k filosofii, psychologii a historii na straně druhé. V prvním případě je kritériem k zařazení mezi společenské vědy analýza společenské organizace, v druhém případě je jím zájem o studium člověka jako součásti společnosti. Rozvoj společenských věd byl podnícen renesancí politické filosofie v 17. století, ale jako model mu nejčastěji sloužily přírodní vědy.

1.2.1 Společenské vědy vznikly na základech politické filosofie, často se však odvolávají na „exaktní vědy“

Prvotním a nejvzdálenějším impulzem pro vznik moderních společenských věd je řecká politická filosofie. Středověká společnost, která veškeré své konání podřizuje náboženskému vnímání světa, politická témata nereflektuje, a s politickou filozofií se tedy znovu setkáme až v renesanci, u Machiavelliho a zejména u Hobbse, jenž je považován za otce moderní politické filosofie a který se snažil racionálně definovat, jaké společenské zařízení by nejspíše umožnilo potlačit občanské války, legitimizoval absolutní moc.

V Německu na filosofické kořeny společenských věd odkazují přímo sociologové. Podle Webera nemohou být společenské jevy přirovnávány jevům přírodním, sociolog se má inspirovat koncepty či příklady z oblasti, kterou Weber nazývá vědami o kultuře. Podobného přístupu si lze všimnout u zakladatelů frankfurtské školy, jejichž ambicemi bylo rozvíjet tzv. sociální filosofii. Tradice sociální filosofie zůstává velmi živá také v moderní politické filosofii, v jejímž rámci někteří autoři zkoumají charakteristiky sociálně spravedlivé společnosti.

1.2.2 Moderní společenské vědy se odvolávají na přírodní vědy

Vznik moderních věd vytváří v renesanci podmínky pro nový způsob uvažování o společnosti. Od dob Galileových příroda částečně ztrácí svou božskou povahu, stává se z ní veličina, o níž lze uvažovat nejrůznějšími způsoby a kterou je možné měřit. Náboženské poznání, vyčtené z knih, je nahrazováno poznáním vědeckým, postaveným na

teorii a pozorování. Bádání již nesmí být subjektivní a nezbytným prostředkem veškerého vědeckého zkoumání se stává matematika.

Matematika je však vědou příliš abstraktní, než aby se mohla stát modelem pro sociální vědy. Ty se opírají spíš o statistiku, jejíž užití vnímají jako znak vědeckého charakteru bádání v sociálních vědách.

První sociologové – např. Comte se odvolávali spíše na fyziku, zatímco Durkheim na konci 19. století zcela otevřeně odkazoval na medicínu. Ambicí obou vědců bylo vysvětlit fungování společnosti na základě zákonitostí srovnatelných se zákonitostmi přírodních věd.

1.2.3 Přístup sociologie

Na počátku 20. století se sociologie staví proti ekonomickému redukcionismu. Ve Francii Durkheim vyvrací utilitaristické teorie, jež redukuje společenský život na pouhou směnu, a tvrdí, že základy společenského života je nutné hledat v morálce, tj. v souboru pravidel, jimiž se řídí společnost. Ve stejné době vytýká Weber Marxovi, že redukuje soubor společenských jevů na vztahy ekonomické a poukazuje na roli hodnot při vzniku kapitalismu. I přes rozdílnost některých názorů zkoumají Durkheim i Weber kulturní dimenzi společnosti, kterou ekonomie přehlíží.

Před několika desetiletími byl však model racionálního jednotlivce přenesen jak do sociologie, tak do politologie. Proud metodologického individualismu vysvětluje sociální jevy jako agregované chování racionálních jedinců. Oblasti výzkumu sociologie a ekonomie jsou i nadále odděleny, v některých případech ovšem obě vědy používají totožné výzkumné metody.

„Společenské vědy vznikly v důsledku odmítnutí vysvětlovat společnost odkazem na nějakou vnější sílu, tedy na boha. Prvním pokusem o reflexi společnosti byla politická filosofie, avšak teprve sociologie přijala koncepci bádání tak, jak byla známá z přírodních věd.“⁸

1.2.4 Sociolog musí vysvětlovat společenské společenským

Stejně jako jiné společenské vědy i sociologie vznikla na základě odmítnutí vysvětlovat společenské jevy působením nějaké vnější příčiny, tj. boha. Zatímco biologie

⁸ Montoussé, Marc a Renouard, Gilles. Přehled sociologie, Praha: Portál, 2005.

a psychologie vysvětlují někdy společenské jevy genetickými či psychickými dispozicemi, pro sociologii je charakteristická její vůle vysvětlovat společenské společenským.

V nejširším slova smyslu odkazuje termín „společenský“ na soubor jevů, které závisí na organizaci společnosti a zajímají jak ekonomy, tak politology či sociology. V pozitivní definici společenského se však sociologové liší. Durkheim staví do roviny pojmy „společenské“ a „společnost“, kdežto Weber vymezuje „společenské“ pouze jako vztahy mezi jednotlivci.

Cílem sociologie je upozorňovat a vysvětlovat ty sociální jevy, které nejsou zjevné na první pohled. Současní sociologové tak např. poukázali na to, že školní výsledky závisí na sociálním zázemí žáků, zatímco dříve panovalo obecné přesvědčení, že úspěchu ve škole lze dosáhnout svým individuálním úsilím.

Stejně jako jakákoliv jiná osoba žijící ve společnosti má sociolog svá přesvědčení, jistoty, sympatie či antipatie, od nichž se nemůže oprostit. Ze sociologického bádání není možné vyloučit vášně. Právě ty, totiž bývají velice často impulsem k vědecké práci. Je nicméně nutné, aby sociolog své pocity a vzorce myšlení reflektoval – bez této reflexe by jeho práce ztrácela svůj vědecký charakter.

2 Vztah životního prostředí a sociologie

Člověka obklopuje prostředí a mezi ním a prostředím neustále probíhá určitá výměna. Za **prostředí** považujeme souhrn podmínek, které organismus obklopují a mají na něj vliv. Ačkoli se o vlivu člověka na životní prostředí mluví až v poslední době, vykonával ho člověk od nepaměti. Jestliže např. sběrači, lovci nebo rybáři sháněli prostředky pro obživu, ovlivňovali při tom pochopitelně i své prostředí. Je však možné, že by v „novém středověku“ nedošlo k tak drastickým zásahům, jakých jsme svědky nyní.

Jedním ze způsobů, jak se můžeme dívat na prostředí, je nahlížet ho jako **ekosystém**. Ekosystémem rozumíme relativně stabilní komunitu organismů, které vytvořily síť vzájemně provázaných vztahů a jakési směny. Vander Zanden (1990) to ukazuje na příkladu vazeb, které existují mezi rybami, mořským prostředím a populací lovců a sběračů. Ryby vyměšují v povrchových vodách organický odpad, který je mořskými bakteriemi přeměňován v neorganické látky. Ty zase slouží jako výživa pro řasy, řasy jsou konzumovány rybami, ryby člověkem. Lidské vyměšování poskytuje potravu rostlinám a rostliny okysličují atmosféru, která je nutná pro existenci mořských bakterií, řas, ryb a lidí. Proto můžeme na všechny tyto prvky nahlížet jako na složitou rovnováhu životního cyklu. Do tohoto cyklu je však možno neblaze zasáhnout, jak se to děje třeba průmyslovým znečištěním mořských vod.

2.1 Ekologie a vliv sociologie

Jako ekologii označujeme studium vztahů mezi živými a neživými prvky ekosystému. Anglická zkratka POET označuje vztah mezi populací (population), organizací (organization), prostředím (environment) a technologií (technology), a proto se hovoří o POET komplexu. Například smog ve velkoměstě snižuje viditelnost, dráždí oči a dýchací cesty, poškozují rostliny a koroduje některé konstrukční kovy. Všechny prvky systému jsou tak znečištěním zasaženy.

Slovo ekologie se používá také v přenesených významech. Znamená pak nejen přírodní vědu, ale také označuje přesvědčení, že musíme při našem počínání vždy brát ohled na přírodu. V tomto smyslu se používá i pojem environmentalismus. Pokud tedy mluvíme o tom, že ekologové protestovali proti stavbě dálnice nebo jaderné elektrárny, máme na mysli tyto environmentalistické aktivisty. Někdy se také pojem "ekologický" používá ve smyslu "přátelský k životnímu prostředí".

Na životní prostředí se můžeme dívat z několika perspektiv.

Funkcionalistický pohled na životní prostředí zkoumá vztahy mezi jednotlivými částmi systému. Jak je funkcionalismu vlastní, je jedním z jeho hledisek představa, že v systému existuje jistá rovnováha. Jako by planeta byla jakousi kosmickou lodí vybavenou omezenými zdroji. Pokud se nám nepodaří udržet v biosféře rovnováhu mezi živými a neživými částmi systému, bude zle. Příkladem je třeba šíření pouští v subsaharské Africe, které není zapříčiněno ani tak klimatickými podmínkami, ale spíše nevhodnými metodami zemědělství. Funkcionalisté varují před nezamýšlenými důsledky lidského jednání.

Konfliktualistická perspektiva se zabývá tím, že popisuje nerovnoměrnou distribuci zdrojů a jejich sdílení. Z této pozice se problém jeví tak, že lidé využívají zdroje často bez ohledu na to, jak budou postiženy budoucí generace. Proti sobě tu stojí dva protikladné zájmy. Zájem na rostoucím ekonomickém růstu a zájem na zachování životního prostředí. Také rostoucí zadlužení zemí třetího světa vede k neekologickému chování, vyvážení surovin a rabování zdrojů.

Jaké jsou další perspektivy planety, pokud jde o životní prostředí? Odhady se pohybují mezi dvěma názorovými póly. Podle pesimistického scénáře se zdroje v horizontu desítek let vyčerpají, růst populace povede k hladu a chudobě, budou se šířit nové nemoci a napětí mezi bohatým Severem a chudým Jihem povede k mezinárodním konfliktům. Bude postupovat eroze půdy, ubude vodních zdrojů a lesního porostu, ozonová díra ohrozí obyvatele planety, skleníkový efekt povede k oteplování, tání ledovců a vzestupu hladiny světových moří, což postihne přímořské oblasti. Základní myšlenkou pesimistického pohledu je, že země je omezená, zatímco počet lidí stále roste. Zdroje většinou nejsou obnovitelné.

Optimisté tomuto scénáři oponují a soudí, že důležitým faktorem je lidská tvořivost, která i po vyčerpání dosavadních zdrojů pomůže nalézt zdroje nové. Že je nějaká látka zdrojem, to je přece dáno lidskou tvořivostí. Například ropa nebyla po většinu lidských dějin k ničemu a důležitým zdrojem se stala až po vynalezení spalovacího motoru a automobilu. Umělé hmoty byly objeveny, když bylo třeba najít náhražky za vzácné ubývající materiály, jako je třeba slonová kost. Lidé pomocí svobodné hry tržních sil dosáhnou více, než kdyby se podrobovali regulaci ze strany vlád, protože vládní zásahy problémy spíše vytvářejí, než řeší. Suroviny nemají cenu samy o sobě, tu jim propůjčuje až pokrok technologií. Ani pokud jde o současný stav, nevidí to optimisté nijak zle.

Podle nich bylo např. znečištění měst mnohem horší v 19. století, neboť byla zakouřena zplodinami spalování uhlí a exkrementy v nedokonalých kanalizacích, což vše ohrožovalo zdraví a život lidí. Tím nejcennějším statkem není to, co nacházíme v zemi, ale lidé a jejich tvůrčí síla.

2.1.1 Trvale udržitelný rozvoj

V posledních desetiletích 20. století se objevuje pojem trvale udržitelný rozvoj. Myslí se tím takový způsob života, který nejen uspokojí potřeby dnešní generace, ale zároveň neoslabí možnosti generací příštích. Z etického hlediska jde tedy o to, že nemůžeme s planetou zacházet bez ohledu na to, co to přinese našim potomkům. Mluvit o budoucnosti samozřejmě znamená mluvit o něčem, co (ještě) neexistuje, a proto je to obtížné. Přesto zní rozumně argument, že přírodní zdroje nejsou neomezené a že by bylo vhodné za každý zdroj, který není obnovitelný, hledat náhradu ve zdroji obnovitelném. Ropa nebo uhlí patří k neobnovitelným zdrojům, zatímco sluneční energie nebo vítr je k dispozici v neomezeném množství. Stejně tak můžeme hodnotit problém znečišťování. Lidská činnost vždy bude zasahovat okolí, jde však o to, abychom do prostředí nepouštěli tolik zplodin, které už příroda není schopna absorbovat.

„Hlavním poselstvím, které nám ekologie adresuje, je informace o konečnosti našeho životního prostředí, o omezenosti jeho zdrojů a o jejich vyčerpatelnosti. Tato vlastnost se přitom nevztahuje pouze na zdroje neobnovitelné, ale také obnovitelné, u nichž je ekvivalentem vyčerpatelnosti míra znečištění, jež limituje jejich použitelnost.“⁹

Zda je možné pokračovat v rostoucí životní úrovni - chápané navíc jako rostoucí konzum - a nezničit přitom životní prostředí, je diskutovanou otázkou. Co kdyby třeba všichni obyvatelé Indie nebo Číny chtěli vlastnit v přepočtu na obyvatele totéž množství automobilů jako občané v Evropě nebo USA? Tyto otázky se již začínají dotýkat etické oblasti. Nejde totiž pouze o technickou záležitost, kterou by měla vyřešit ekonomie nebo technologie, ale musíme se ptát po kvalitě života, jaký vedeme. S tím souvisí otázka o hodnotách. Výraz dobrovolná skromnost, který se někdy používá, nemusí nutně znamenat nenáročnost. Pokud jde o zacházení s časem nebo výběr uměleckého zážitku, může být člověk poměrně velmi náročný. Chtít ve zvýšené míře konzumovat hmotné

⁹ Keller, J. Dvanáct omylů sociologie. Praha, 1995, str. 119

statky je však životním stylem, který nakonec po mnoha stránkách člověka i komunitu zatěžuje.

Konzumní způsob života nevychází pouze z běžných lidských tužeb. Tržní společnost totiž lidské touhy nejen uspokojuje, ale v rámci konkurenčního boje musí další lidské potřeby uměle vyvolávat. K přirozeným lidským potřebám patří třeba uspokojit hlad, ale nikoli už vlastnit mobilní telefon oplývající řadou technických funkcí, o jejichž existenci potenciální zákazník nic netušil do chvíle, kdy mu reklama sdělila, že bez nich nemůže normálně žít a telefonovat.

2.1.2 Vzájemné ovlivňování člověka a přírody

Také společnost a příroda se navzájem ovlivňují. Teoreticky lze v tomto vztahu vydělit dvě jeho stránky, a to jednak *vliv přírody na společnost*, jednak *vliv společnosti na přírodu*. **Přírodní faktory** působí na společnost odedávna a právě přírodní faktory umožnili vznik lidského druhu: V souvislosti s aridizací klimatu v holocénu a úbytku lesů sestoupil opičí předek lidstva ze stromu a začal se pohybovat travnatou savanou. Zde se pak vyvinula schopnost bipedie, tj. pohybu po dvou končetinách, uplatnila se schopnost ruky držet a vyrábět předměty a rozvíjelo se i myšlení. Pralidé se shlukovali do větších skupin, které jim snáze umožnili přežít, čímž vznikla prvotní lidská společnost s potřebou vzájemné komunikace. Formován přírodními faktory se zrodil předchůdce dnešního člověka, který pak dále vyžíval uvnitř společnosti. Během celého historického procesu vzniku a rozvoje lidské společnosti působila příroda mocným tlakem. Přírodní faktory je možné členit podle jejich charakteru na tři velké skupiny: **faktory biologické, demografické a geografické**.

*„Přírodní faktory rovněž podstatně ovlivňují formu, tempo a varianty historického procesu v rámci hlavní linie vývoje společnosti: při významné změně může přírodní systém urychlit nebo zpomalit rozvoj společnosti, eventuálně dokonce vést k jejímu zániku. Přírodní faktory jsou tedy limitujícími a zároveň stimulačními činiteli vývoje lidské společnosti. Převážná většina sociologů považuje přírodní faktory „pouze“ za významné činitele, které v mnoha ohledech konkretizují vývoj společnosti, určený podle jejich názoru v zásadě zejména sociálními faktory.“*¹⁰

¹⁰ Giddens, A. Sociologie. Praha, 1999

2.1.3 Příliš mnoho lidí?

Lidí stále přibývá a na mnoha místech žijí velmi nahuštěni na sebe. Jaké to má důsledky? Podle některých teorií má velké nahuštění obyvatel významný vliv na lidské chování. Například se očekává, že povede k vyšší kriminalitě a rozličným psychickým neduhům. Realita však tyto odhady nepotvrzuje.

Sociální věda rozlišuje mezi dvěma pojmy. *Density* se týká fyzické kompaktnosti lidí v prostoru. *Crowding* je lidské vnímání toho, že v nějaké situaci je přítomno příliš mnoho dalších lidí. V případě crowdingu tedy nejde jen o nějaké absolutní číslo, kolik lidí kde právě je, ale o to, jak si lidé situaci definují. Mnoho se pak dá dosáhnout tím, jak je prostor uspořádán. Ve hře je několik faktorů. Pokud jde o čas, lidé snášejí velké nahuštění dobře, pokud netrvá dlouho, třeba v metru na krátké trase nebo ve výtahu. Dobře se s ním vypořádají i tehdy, pokud s ním předem počítají. Důležité je i to, že lidé mění své preference. Někdy vyžadují samotu a soukromí, jindy potřebují společnost druhých lidí. Crowding zesiluje pocity, které lidé v daném prostředí mají. Přeplněná čekárna u doktora tísnivé pocity pacientů ještě posiluje, zatímco přeplněné hlediště rockového koncertu nebo diskotéky je žádoucí.

2.1.4 Kolik nás je

Věda, která zkoumá strukturu a rozvoj obyvatelstva, se nazývá **demografie**. Zabývá se o velikost populace, věkovou strukturu, porodnost, úmrtnost a migraci. K dispozici má statistické postupy a matematické modely, které jí také umožňují činit odhady dalšího rozvoje populace.

Pokud se podíváme na růst populace v celosvětovém měřítku, uvidíme, že lidí nejen přibývá, ale že jich také přibývá stále rychleji. Před 40 tisíci lety žilo na světě možná kolem tří milionů lidí. Kolem roku osm tisíc před Kristem to mohlo být asi pět milionů. Na přelomu letopočtu už to bylo přibližně 200 milionů a kolem roku 1650 již 500 milionů. Jedné miliardy dosáhla populace přibližně v roce 1830. Od počátku 19. století začíná křivka strmě stoupat, takže dnes je to asi šest miliard.

Takový trend vyvolával u mnoha autorů značné obavy. Jednou z reakcí je i tzv. **malthusiánství**. Tak se označuje teoretický přístup odvozený z názorů anglického demografa a ekonoma Thomase Roberta Malthuse (1766-1834). Podle Malthuse (v díle *Essay on the Principle of Population*, 1798) přírůstek obyvatelstva pokračuje stále rychleji geometrickou řadou, zatímco produkce pracovních prostředků a potravy za ním zůstává, neboť roste pouze aritmetickou řadou. Podle něj vládnu ve světě dvě nezrušitel-

né a protikladné zákonitosti, totiž potřeba jídla a vášně mezi pohlavími. Jakousi „přirozenou“ regulací mohou být války nebo nemoci. Preventivním řešením je podle něj pouze restriktivní politika omezující počet sňatků a další rozmnožování. Dnes už víme, že přírůstek obyvatel neroste vždy geometrickou řadou, ale je zpomalen mnoha dalšími faktory. Jedním z nich je i klesající ochota obyvatel vyspělých zemí mít příliš velký počet dětí, protože dítě znamená značnou investici lidskou, citovou, časovou i finanční. Malthus také nemohl vědět, že v druhé polovině 20. století budou vynalezeny účinné antikoncepční prostředky, které regulaci porodnosti výrazně zjednodušují.

Obecná míra **fertility** vypovídá o každoročním počtu porodů na tisíc žen ve věku od 15 do 44 let. Demografové berou v úvahu rovněž fertilitu jednotlivých věkových skupin. **Porodnost** znamená počet narozených na tisíc obyvatel dané populace. Aby se populace sama doplňovala bez imigrace, je třeba přibližně 2,1 dítěte na matku. Některé populace, mezi nimi i česká, nedosahují však ani tohoto „nulového“ populačního růstu. Dalším údajem, který hodně vypovídá o vyspělosti dané společnosti, je **kojenecká úmrtnost** - počet mrtvých mezi dětmi ve věku do jednoho roku na tisíc živě narozených.

Jako **baby boom** označujeme prudký nárůst porodnosti v krátkém čase. Jeden takový baby boom prožil západní svět v padesátých letech 20. století (bylo to - jak víme - v některých západních zemích období prosperity a optimismu, které kromě velkého počtu dětí přineslo i rozmach strukturního funkcionalismu). U nás je za takové období baby boomu pokládána první polovina sedmdesátých let (spojuje se ovšem s únikem lidí zklamaných krachem „pražského jara“ do sféry rodiny; stát lidem nabízel místo politické svobody sociální výhody).

Specifickým problémem je populační růst ve třetím světě. Zvláště patrný je v obrovských velkoměstech, jako je Mexico City nebo Djakarta. Zčásti je to dáno tím, že zavedení západního zdravotnictví a hygienických standardů dramaticky snížilo úmrtnost (i když je zde stále výrazně vyšší než na Západě), ale rodiče mají i nadále vysoký počet dětí. Lidé se totiž v duchu tradice domnívají, že vyšší počet dětí je pro ně z ekonomického hlediska lepší. Je to pro ně vlastně jakási náhrada neexistujícího důchodového systému. Svou roli tu hrají i náboženské důvody, např. zákaz používání většiny forem antikoncepce prosazovaný katolickou církví. Tento populační růst také způsobuje, že na ulicích velkoměst třetího světa je vysoký podíl mládeže, která nepracuje a na vzdělání nemá peníze. Vzniká tak potenciální zdroj konfliktů.

2.1.5 Migrace

V nějaké populaci může dojít k velkým změnám počtu lidí nejen z důvodu porodnosti či úmrtnosti, ale také migrací. **Migrací**, které se také říká prostorová mobilita, označujeme pohyb osob, skupin nebo větších celků obyvatel v geografickém a sociálním prostoru spojený s přechodnou nebo trvalou změnou místa pobytu. Sociální vědy pojem migrace používají v několika významech. Může označovat přechod individua či skupiny z jedné společnosti do jiné. Také to může být každá dobrovolná nebo nedobrovolná změna bydliště.

V současné době dochází k masovým přesunům obyvatel velmi často kvůli vnějšímu ohrožení, např. tam, kde hrozí válečný konflikt. Svědky takových přesunů nejsou jenom země třetího světa, ale stala se jím i Evropa během série válek na Balkáně v devadesátých letech 20. století. Ačkoli šlo o uprchlíky ze země, která byla dlouho považována ze socialistických zemí ze Západu nejbližší (Jugoslávie), ukázal se v tomto případě náboženský konflikt velmi silně. Západní sekularizovaná společnost byla konfrontována s vlnami uprchlíků muslimského vyznání a musela řešit konflikty mezi islámem a ortodoxním křesťanstvím. Její připravenost na tento exodus a případné další, které ještě mohou přijít, vzbuzuje mnohé pochyby.

2.1.6 Moderní člověk jako městský člověk

Moderní civilizace je do značné míry civilizací městskou. Město se při tom v lidských dějinách objevuje relativně pozdě. Až do neolitu lidé nevytvářeli velká sídla. Starověk sice už znal i velká města (např. v Mezopotámii, podél Nilu v Egyptě, v Indii a Číně), avšak v takových městech nežilo více než 10 % z celkového počtu obyvatel. Řím měl za vlády císaře Augusta v 1. století po Kristu asi 300 tisíc obyvatel. Rozvoji takových měst bránilo mnoho okolností - potíže spojené s dopravou, zásobováním, nedostatečnou hygienou a vnějším dobytelským ohrožením. K rozmachu měst došlo především v posledních dvou stoletích a začátek urbanizace - přeměny venkovské společnosti v městskou - začal v Anglii.

Ze sociologického hlediska označujeme jako město lidské sídlo s vysokou hustotou obyvatel a komunikací, rozvinutou dělbu práce a poskytováním služeb uspokojujících převážnou většinu potřeb obyvatel a s vysokou mírou kulturní a hmotné směny.

Město však není pouze označením místa, kde lidé žijí, ale také určitého způsobu života. Dnes se často hovoří o městské civilizaci, ve které se rozdíl mezi městem a venkovem bez ohledu na velikost obce v mnoha životních oblastech stírá.

Zvláštním případem města je **velkoměsto**. Vymežit velkoměsto a odlišit ho od města je poněkud subjektivní záležitost. Je to prostě takové město, jehož počet obyvatel přesahuje takovou hranici, že je v dané době a na daném místě považováno za velké. U nás je to přes 100 tisíc obyvatel. Velkoměsto se vyznačuje vysokou hustotou obyvatel a sociální heterogenitou, rozvinutou dělbu práce a značnou vzdáleností bydliště od pracoviště. Zástavba bývá koncentrovaná a síť komunikací hustá. Životní styl se vyznačuje anonymitou. Toto poslední tvrzení je však třeba upřesnit. Anonymita neznamená, že lidé ve velkoměstě nemají stejný nebo třeba i vyšší počet přátel nebo dobrých známých. Jde o to, že blízkost vztahů není vázána na „přirozená“ místa, jako je třeba sousedství ve velkém panelovém domě. Ve skutečnosti právě velké město poskytuje podhoubí pro růst různých subkultur: i v něm může mít člověk dokonce celé klany přátel a známých, i ve městě fungují příbuzenské vztahy. Problémem je spíše to, že blízcí lidé nejsou vždy blízcí i fyzicky, takže třeba v případě nehody je jedinec odkázán na nahodilou pomoc lidí zcela neznámých nebo na instituce.

„Velké město je „světem cizích lidí“, ale přesto podporuje a vytváří osobní vztahy. To není paradoxní. V městském životě musíme oddělit veřejnou sféru náhodných setkání s cizími lidmi a soukromější svět rodiny, přátel a kolegů z práce. Po nastěhování do velkého města může být obtížné seznámit se s novými lidmi. Kdo se však nastěhuje do malé, tradiční venkovské komunity, ten často brzy zjistí, že vstřícnost místních obyvatel je jen projevem zdvořilosti a může trvat celé roky, než ho skutečně přijmou mezi sebe.“

11

Velkoměsto vytváří také nové typy vztahů, které bychom na tradičním venkově zřejmě nenalezli. Známe i řadu jedinců, zvláštních bytostí, o nichž můžeme hovořit jako o „známých neznámých“. Jsou to lidé, kteří mají podobné osudy při pohybu velkoměstskou aglomerací: cestují s námi ve stejnou dobu tímž dopravním prostředkem, a to pravidelně; chodí na oběd do téže jídelny nebo restaurace; máme s nimi identické trasy při nakupování.

Existují tu však i latentní kvality, např. v případě potřeby, jako je nehoda, cítí k sobě „známí neznámí“ odpovědnost. Také pokud se potkají v jiném prostředí pro oba neznámém, je vyšší pravděpodobnost seznámení.

Problémy městského životního stylu jsou často koncentrovány v osudech lidí, kteří jsou nějakým způsobem postižení. To může být i člověk jinak zdravý, např. dítě.

¹¹ Giddens, A. Sociologie. Praha, 1999, str. 452

„Většina rozměrů na ulici je kalibrována pro dospělé: výše chodníku i zábradlí, stolky v bufetu, umístění kliky na dveřích (včetně školních)... Některé dveře jsou pro děti příliš těžké, jiné jim mohou i přirazit prstíky. Děti dostávají z těsné blízkosti zplodiny z výfuků motorů a stojíce ve frontě mají před noseem i výfuky lidské. Se psy jsou konfrontovány tak takřkajíc tváří v tvář. Při přecházení přes ulici jsou méně vidět, do řady výloh nedohlédnou.“¹²

Na podobné potíže pochopitelně narážejí i lidé postižení nebo staří. Potíže postižených v americkém prostředí popsal antropolog Robert F. Murphy, který sám trpěl nemocí, jež ho přivedla na vozík, ve své knize Umlčené tělo. Je to přímo litanie problémů, které si zdravý člověk většinou ani nepředstaví. Vozíky nepřekonají schody, chodníky často nemají na křižovatkách nájezdy, a když je mají na jednom chodníku, nemají je na druhém. Potíže jsou s přístupností bydlení, zaměstnání a dopravy. Je-li přístupný dům, nejsou přístupné byty. Majitelé domů ostatně postižené ve svých domech ani nechtějí. Na nástupištích podzemní dráhy nejsou výtahy, ve vozech nejsou úchyty, mezery mezi nástupišti a vozem jsou příliš široké. Taxikáři vozíčkáře neberou a s vlastním osobním autem je obtížné zaparkovat ...

2.1.7 Industrializace a urbanizace

Jak je patrné, prostředí, ve kterém člověk žije, se od počátků jeho existence nesmírně změnilo. Zprvu byla tímto prostředím příroda - přírodní prostředí jako prostředí, které nebylo vytvořeno a na samém počátku ani poznamenáno člověkem a společností. V průběhu společenského vývoje stále více ubývalo „čisté“ a „nedotčené“ přírody a člověk se také více pohyboval ve svém působením pozměněném přírodním prostředí a posléze v *prostředí umělém*. Z přírodního prostředí jako jediného prostředí života člověka se tak postupně stalo *životní prostředí*, které kromě původní i pozměněné přírody obsahuje i zmíněné umělé, člověkem vytvořené prostředí.

Umělé prostředí je z materiálního hlediska charakterizováno procesy *industrializace* a *urbanizace* a jejich důsledky. Člověk se vzdaluje otevřenému horizontu krajiny a jeho život se ohraničuje prostorem uzavřeným čtyřmi stěnami. V mnoha sociologických koncepcích se však prosazuje širší pohled na životní prostředí vycházející z toho, že člověk nežije jen v prostředí vytvářeném předměty a materiálními objekty, že

¹² **Blažek, B.** Venkov, města, média. Praha, 1998.

jeho životní aktivity nemají jen bezprostředně hmatatelné výsledky, ale že neméně důležité jsou výsledky aktivity člověka nemateriální, duchovní povahy. Řada sociologů např. hovoří o tzv. *sociálním prostředí* jakožto prostředí souvisejícím s fungováním společnosti a životem jednotlivce v ní. Typickým prvkem sociálního prostředí jsou zejména mezilidské vztahy na nejrůznějších úrovních.

Člověk je součástí prostředí, v němž žije a které utváří. Respektovat prostředí a rozumně ho měnit je lidskou strategií od vzniku civilizace. Zachovat tuto rovnováhu je také předpokladem toho, aby člověk a jeho prostředí společně nezahynuli.

2.2 *Problémy planety Země*

K nejzávažnějším ekologickým problémům dnes patří jednak postupné **vyčerpávání přírodních zdrojů**, jednak nejrůznější formy **znečišťování základních přírodních složek**: ovzduší, vody, půdy. V důsledku toho se podstatně zmenšuje samoregulační a samočisticí schopnost přírodních mechanismů. Propojenost jednotlivých složek životního prostředí a rostoucí složitost společenského života pak navíc přispívají ke zřetězení problémů, k jejich další akumulaci a vyhrocování. Dalším nebezpečím je vymizení mnoha druhů rostlin a živočichů, otázky zajištění potravin v žádoucí kvalitě a kvantitě.

Některé z ekologických problémů vznikají naprosto nečekaně a nepředvídaně. Důsledky zásahů lidské společnosti do životního prostředí se mohou projevit a také se postupně projevují až po určité době, a to často ve formě pro člověka velice závažné a nebezpečné. Toto je označováno jako **ekologický bumerang**, tzn. ekologický zvrat k horšímu, nepředvídaný negativní následek původně pozitivně motivovaného zásahu společnosti do přírody a celkového životního prostředí, který v důsledku toho více problémů přinese, než vyřeší.

Stav životního prostředí jako celku se zhruba od 60. let našeho století považuje za velmi nepříznivý a současně ještě stále se zhoršující. Životní prostředí se tedy řadí na jedno z prvních míst mezi globálními problémy současnosti. Nejsou-li ekologické problémy včas a odpovídajícím způsobem řešeny a hromadí-li se více ekologických problémů v jednom časovém úseku, může dojít k situaci, která podle názoru mnoha vědců nastala právě v druhé polovině 20. století - a to k **ekologické krizi**. Ekologická krize je zpravidla chápána jako celkově vysoký stupeň znečištění a devastace životního prostředí, který se vyznačuje především zároveň *komplexností* i *paralelností*. Ekologická krize představuje takové změny v přírodě a v celkovém životním prostředí, způsobené lid-

skou činností nebo v důsledku lidské činnosti, které nabývají hrozivých rozměrů a přinášejí s sebou jevy, které mohou být jen velice obtížně odstraněny. K hlavním charakteristickým rysům ekologické krize se často počítá rozvrat přírodních ekosystémů, selhání zdrojů potravin, vyčerpání zdrojů biosféry a potenciální zhroucení celé společnosti.

*„Jedním z nejčastěji diskutovaných problémů je nárůst obsahu skleníkových plynů, především CO₂, v atmosféře a s tím i fenomén **globálního oteplování**. Oxid uhličitý vzniká přirozenou cestou při aerobním metabolismu všech organismů, tedy při dýchání, ale také při jakémkoli spalování za přístupu kyslíku. Uvolňuje se tedy při spalování uhlí v tepelných elektrárnách, je součástí výfukových plynů a všech dalších průmyslových emisí. Požadavek snížení emisí CO₂ o 60%, by znamenalo, že Spojené státy by museli snížit spotřebu fosilních paliv o 93,5%, zatímco Indie by si mohla dovolit vzhledem k počtu obyvatel zvýšit spotřebu dvaapůlkrát.“¹³*

Za skleníkové plyny je dále považován *methan*, který vzniká přirozeně např. tlením organické hmoty v močálech či v zažívacím traktu skotu, uměle pak je např. součástí výfukových zplodin a vedlejším produktem výroby některých chemikálií. Také *oxidy dusíku* a mnohé jiné sloučeniny se významně podílejí na skleníkovém efektu. I ony vznikají ve spalovacích motorech automobilů a letadel.

Průměrná teplota ovzduší naší planety v posledních letech začala narůstat nebyvalým tempem. Některé studie uvádějí až 0,5 °C za rok. To na první pohled vypadá jako zanedbatelné číslo, ale jen pro představu rozdíl mezi průměrnou teplotou v Praze v Reykjavíku, nejsevernějším hlavním městě světa, je pouze o tři stupně. Je tedy třeba si uvědomit, že i zvýšení globální teploty v rámci několika málo stupňů může vyvolat kolaps či zánik mnohých ekosystémů. Například zvýšení průměrné teploty o 6 °C (oproti historickému globálnímu průměru 17 °C) na konci Permu způsobilo vymizení většiny suchozemských rostlinných společenstev a extrémní desertifikaci planety. Pouště se rozkládaly na území celého suprakontinentu Pangea, s výjimkou polárních pásem. Zde naopak zůstaly zachovány zbytky „tropické“ vegetace.

„Spolu se stoupající teplotou odtávají ledovce, což může v konečném důsledku způsobit vzestup mořské hladiny o několik metrů. Mnohá pobřežní území by tak byla zaplavena. Zároveň by se změnila salinita mořské vody, což by mohlo vychýlit

¹³ Keller, J. Až na dno blahobytu. Brno: Hnutí DUHA, 1995.

z rovnováhy celý marinní ekosystém. Další hypotéza tvrdí, že odtávání ledovců a tedy proudy chladné sladké vody způsobí odklonění mořských proudů. Pro nás nebezpečný by byl především odklon Golfského proudu, který ohřívá Evropu. To by mohlo způsobit prudké ochlazení Evropy a podle některých vizí i následný nástup další doby ledové.“¹⁴

Neméně závažným je i problém **zeslabování ozónové vrstvy**. Tato vrstva chrání vše živé na Zemi před ultrafialovými paprsky, které mají mnoho škodlivých až letálních účinků, např. způsobují rakovinu a jiné typy mutací. Na úbytku ozonu mají největší „zásluhu“ *freony*. Freony jsou chemické sloučeniny obsahující halogeny, tedy prvky chlór, fluor, brom, jód apod. Vynalezl je r. 1930 Thomas Midgley. Již koncem 60. let vědec James Lovelock zaznamenal přibývání freonů v přírodě. Na škodlivost freonů upozornili otevřeně až američtí badatelé Molina a Rowland roku 1974. Nestalo se téměř nic, ba právě naopak největší výrobci freonů „informovali“ veřejnost o tom, že jejich výrobky jsou k životnímu prostředí šetrné, nijak ho nepoškozují, ba co některé firmy tvrdili dokonce, že freony jsou přírodě prospěšné látky. A to v době, kdy se konala mezinárodní konference na ochranu ozónové vrstvy ve Vídni (1985) a Montreálský protokol požadoval snížení výroby freonů do roku 2000 o 50%. Dodnes není výroba freonů zcela zastavena i přes mnohokrát vědecky prokázaný škodlivý vliv freonů na ozonovou vrstvu.¹⁵

Kromě samotného znečištění jsou velmi problematické i **odpady**. Moderní společnost ve svém konzumním způsobu života nejen spotřebovává nadměrné množství energie a zdrojů, ale také produkuje takové množství odpadů, které není sama schopna zlikvidovat. Jen země Evropského společenství vyprodukuje v rámci svého růstu ročně 2 000 milionů tun domácích a průmyslových odpadů, které zamořují půdu, řeky i moře. Aby příliš nesnižovaly celkovou kvalitu života svých obyvatel, odkládají v rostoucí míře tyto odpady na území národů, které ještě nevyspěly natolik, aby se dokázali zbavit vlastní špíny podobně elegantním způsobem.

Společným jmenovatelem a původcem těchto ekologických problémů je **konzumní způsob života**. Toužíme po stále větším blahobytu, chceme víc a víc, snažíme se ovládnout přírodu, stát se opravdovými pány celé Zeměkoule. Tuto obecnou touhu člověka, mít se stále lépe zmiňuje Aristoteles: „*Přání a touhy člověka jsou nenasytitelné,*

¹⁴ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

¹⁵ Keller, J., Gál F. a Frič P. Hodnoty pro budoucnost. Praha: nakladatelství G plus, 1996.

*neukojitelné. Po naplnění určité materiální touhy se začne projevovat pocit neuspokojení vyvolávající další touhu.*¹⁶

Stoupenci státu blahobytu a nadměrného konzumu považují za správné, aby každý občan, měl vytvořeny podmínky pro důstojný život, a to bez ohledu na svůj ekonomický přínos a svou individuální zdatnost. Ekologické dopady životního standardu zajištěného pro celou populaci jsou však otřesné. Konzum je tedy jen zdánlivě ideální záležitostí.

Erich Fromm popisuje **konzum jako azyl**. Typický moderní člověk se stará především o to „mít“ a mnohem méně touží autenticky o to „být“. Fromm kritizuje konzumní mentalitu, podle níž lidé sami sebe posuzují v první řadě v závislosti na tom, jakými spotřebními statky se dokázali obklopit. Konzumní zboží vyráběné sériově však příliš neusnadňuje jednotlivcům jejich touhu vyjádřit svoji zvláštnost, neopakovatelnost a nezaměnitelnost. Ti, kdo si nemohou dovolit exklusivní zboží vyrobené podle individuálního přání, mají v podstatě jen jedinou možnost – snažit se mít stále co nejvíce věcí nových, tedy takových, které druzí zatím nemají.

Rituální chování tvoří pochopitelně antropologickou konstantu lidského rodu. Trh však umožňuje, aby jeho původně sociální charakter (účast všech členů komunity) byl nahrazen rituálním opatrováním věcí. Člověk se vrací do primitivnějších fází fylogeneze tím nejmodernějším způsobem a jak Fromm poznamenává: podle chování lidí v obchodních palácích je zřejmé, že v jádru stále zůstáváme lovci a sběrači.

*„Konzumní rituál je jednou z mála aktivit, která nevyčerpává a neunavuje. Jako každý rituál navíc uklidňuje, neboť je signálem, že vše je na svém místě a vše se děje přesně tak, jak má. Návody na použití uvádějí i takové detaily, jako postavit hrnec na plotnu. U každého rituálu je svrchovaně důležité provádět zcela přesně i ten nejdrobnější úkon a jak e vidět, výrobci nechtějí ponechat nic náhodě.“*¹⁷

Lidé velice dobře tuší, že jejich přežití je ohroženo. Kdo chce, může si opatřit dostatek informací, které jeho tušení potvrdí. Nikdo lidem dokonce neupírá svobodu začít jednat tak, aby jejich šance na přežití dále neklesaly. Přesto však lidstvo ke své záchraně nedělá téměř nic. Existují tisíce neskonale malichernějších problémů, pro které jsou lidé ochotni strádat, stávkovat, válčit. Vůči hrozbě definitivního zániku však stojí

¹⁶ Störig, J. Malé dějiny filosofie. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

¹⁷ Fromm, E. Mít, nebo být? Nakladatelství Aurora, 2001.

všichni tito odvážní bojovníci prakticky nečinně. Jakoby pud sebezáchovy v případě lidstva jako celku nepochopitelně selhával. Co oči nevidí, to srdce nebolí. Jde o to, jestli chceme tyto problémy vidět, nebo k nim raději zůstáváme slepí, jen abychom je nemuseli řešit a měli tak klidnější spánek.

Keller tuto situaci komentuje: „*Náš horizont vnímání je zaplněn takovým množstvím veteše, že příroda se do něj již většinou nevejde*“¹⁸

Jak je možné, že lidé, i když tuší nebo dokonce vědí, že jim hrozí bezprostřední nebezpečí, činí tak neuvěřitelně málo pro to, aby toto nebezpečí odvrátili? Co dokázalo lidi zhypnotizovat natolik, že jednají vzhledem k hrozícímu nebezpečí zcela iracionálně a pokračují v tom, co již měli dávno zastavit? Vidina a slib ještě většího blahobytu pro všechny a jednoho každého zvlášť.

Jedná se především o princip **ekonomického růstu**, který je úzce a mnohonásobně provázán s mechanismy tržní ekonomiky a dále o princip pasivní demokracie, který se vyvinul v souvislosti s fungováním politických stran a konečně o princip *konzumního stylu života*, jenž úzce souvisí s charakterem společnosti středních vrstev. Tržní podnikání funguje na základě ušlechtilého hesla: Peníze nebo život! Tržní systém musí neustále expandovat, nemá-li se zhroutit, nemá volbu mezi růstem a stabilitou. Může volit pouze mezi neustálým růstem a naprostým kolapsem.

Ekonomický růst bývá vydáván za jedinou možnou cestu k odstranění chudoby (a zároveň záruku dalšího vzestupu životní úrovně těch, jichž se chudoba netýká). Ve skutečnosti ty země, které zaznamenávají ekonomický růst, zaznamenávají zpravidla také nárůst počtu osob žijících pod hranicí bída.

Vyspělé země nastartovali svůj ekonomický růst v epoše kolonialismu a uskutečňovali ho do značné míry na úkor **zemí třetího světa**. Tyto se naopak dodnes nachází na nízké úrovni ne jen po stránce průmyslové i ekonomické, ale životní úroveň jako taková je hrozivě nízká. Velké množství obyvatel rozvojových zemí dodnes žije na úrovni prvobytně pospolné společnosti, mnozí lidé živoří na hranici absolutní bída. Chudé země se potýkají s nedostatkem potravin, pitné vody, lékařské péče i vzdělání. Státisíce obyvatel ročně umírají na choroby, jež jsou v civilizovaných považovány za banalitu, nebo jež byly zcela vymáceny v důsledku vyššího životního standardu, především zvýšené úrovně hygieny a zavedením pravidelné lékařské péče.

¹⁸ Keller, J. Až na dno blahobytu. Brno: Hnutí DUHA, 1995, str. 107.

Komise Brundtlandové ve své zprávě navrhuje řešit problémy chudých zemí tříprocentním ekonomickým růstem v celosvětovém měřítku. To by znamenalo v chudé Etiopii zvýšení příjmu obyvatel během 10 let o 41 dolarů. Průměrný Američan by zvýšil příjmy o 7 257 dolarů. Námitka je dvojí: sociální a ekologická. Ze sociálního hlediska je návrh problematický, protože ekonomický růst sám o sobě nedokáže redukovat chudobu. Ekologická námitka neméně závažná. Pokud povolíme 3% růst, musí se světová výroba během 20-ti let zdvojnásobit. Takový nápor by zeměkoule neunesla.

V této souvislosti je proslavená odpověď Mahátmy Gándího na otázku britského koloniálního úředníka, zda se domnívá, že Indie může po svém osvobození dohnat Anglii v úrovni životního standardu: *„Británie potřebovala k dosažení své prosperity polovinu zdrojů planety. Kolik planet by k tomu potřebovala země jako Indie?“*

Chybná je také ekonomická premisa, že celkový dopad lidských ekonomických aktivit na prostředí je zanedbatelný vzhledem k regeneračním schopnostem přírody. Zdá se, že ekonomové mají ve zvyku chápat „dary přírody“ vsutku doslovně. Teprve roku 1989 se objevil požadavek (D. Pearce: *Blueprint for a Green Economy*) aby účty národního hospodářství zahrnovaly položky typu „úbytek zásob přírodních zdrojů“ či „znečištění prostředí.“¹⁹

¹⁹ Keller, J. Až na dno blahobytu. Brno: Hnutí DUHA, 1995.

3 Ochrana přírody a postoj člověka

3.1 Myšlenkové přístupy k péči o životním prostředí

Ještě dříve, než můžeme odhalovat přístupy člověka k přírodě, je třeba si ujasnit jaké postavení má sám **člověk**. Tato otázka, zdánlivě jednoduchá dodnes není jednoznačně zodpovězena. Můžeme ho chápat jako *živočicha* (přírodní bytost, biologický druh) a nebo naopak jako *společenskou (sociální) bytost*. Existují dvě vyhraněné krajnosti: buď je člověk pojímán v zásadě jako živočich, pro jehož život jsou určující podmínky a zákonitosti přírody, nebo je člověk chápán v zásadě jako společenská bytost, pro niž život jsou pak určující podmínky a zákonitosti společnosti.

„Mezi oběma krajnostmi se pohybuje názor převážné většiny sociologů - názor, že člověk je i živočich i společenská bytost. Člověk je označován za živočicha a tím i součástí přírody především proto, že jeho organismus je biologický, tak jako všech ostatních živočichů - člověk stejně jako oni musí dýchat, přijímat potravu a vodu, rozmnožovat se apod., aby fyzicky přežil, aby se udržel při životě jako jedinec i jako živočišný druh. Na druhé straně člověk bez společnosti by zůstal skutečně pouhým živočichem. Zásadní odlišností člověka od zvířete jsou v mnohém bezprostředně či zprostředkovaně spjaty s jeho soužitím s jinými lidmi. Člověk tedy žije ve dvou světech - v přírodním i společenském a podléhá principům i zákonitostem jak přírody, tak společnosti. Vzájemné vztahy mezi těmito jeho dvěma světy však nejsou zdaleka jednoduché ani harmonické.“²⁰

Vztah společnosti k přírodě jako jejímu určitému „rámcí“ je všudypřítomný a doprovází nutně společnost ve všech stádiích jejího vývoje. Nebyl to však vždy vztah kvalitativně stejný a neměnný; v dějinách lidské společnosti lze odlišit několik různých druhů konkrétních podob tohoto vztahu: jde o **pět kvalitativně odlišných etap** vývoje vzájemného vztahu přírody a společnosti.

1. počátek lidské historie. Vztah mezi člověkem a přírodou byl založen na primární závislosti člověka na přírodě. Počáteční působení člověka na přírodu bylo ještě zanedbatelné. Člověk zasahoval do přírody od počátku své existence, ale byly to zásahy, s nimiž se dokázala příroda velice rychle a snadno vyrovnat.

²⁰ Černoušek, M. Psychologie životního prostředí. Praha: Horizont, 1986.

2. první velká dělba práce. Vztah závislosti člověka na přírodě byl sice stále velice silný, ale člověk se postupně více a více snažil přírodu podřizovat svým potřebám. Zhruba od doby, kdy se člověk stal pastevcem a zejména pak zemědělcem, je možné hovořit o narušení biologické rovnováhy. Zásahy do přírody již příroda nemohla tak zcela sama svými mechanismy zvládnout; stále se jednalo hlavně o lokální poškozování přírody.

3. vznik organizované společnosti. Jevy a vztahy vytvořené člověkem, různé jeho výtvořiny začínaly v tomto období mít stále větší vliv a význam, než přírodní danosti, které jimi byly neustále výrazněji ovlivňovány. Organizovaná společnost znamenala od samého počátku vyšší stupeň „vlády“ člověka nad přírodou a jejími zdroji a silami. Ovládnutí přírody bylo cílevědomější, rozsáhlejší, hlubší. Jasně je zde také patrný prohlubující se rozpor mezi bezprostředními zájmy a cíli společnosti.

4. průmyslová revoluce. Od tohoto období se značná část působení člověka a společnosti na přírodu realizuje prostřednictvím průmyslové výroby. „Dobývání“ či „ovládání“ přírody člověkem v podmínkách průmyslové revoluce mělo pro společnost řadu pozitivních momentů. Ve velké míře se začal objevovat vztah využívání a exploatace přírody, která byla považována za nevyčerpatelný zdroj existující zde jen pro člověka a kvůli němu, a to již zdaleka nejen pro uspokojování bezprostředních existenčních potřeb člověka. Odtud bývá často vyvozován a datován nesprávný, bezohledný, egoistický vztah člověka k přírodě.

5. vědeckotechnická revoluce. Působení člověka a společnosti na přírodu je hluboké, rozsáhlé a závažné. Současně je velice rozporné - výsledky a dopady na přírodu jsou pozitivní i negativní. Je v silách společnosti uchovat či zničit přírodu a tím uchovat či zničit sama sebe. Tato situace bývá charakterizována jako situace „lidstva na rozcestí“ nebo situace zásadní volby mezi životem a živořením, případně smrtí.²¹

Toto rozdělení je však velmi obecné a lze v detailu aplikovat pouze na naše „vyspělé civilizace“, tedy ponejvíce západní kulturu. Jaký byl ale vztah k přírodě u jiných kulturních či náboženských etnik?

Předkřesťanské obyvatelstvo některých částí Evropy, Keltové, žili v souladu s přírodou, ctili její zákony a dokonce uctívali Zemi jako dárkyni života. Věřili, že

²¹ Černoušek, M. Psychologie životního prostředí. Praha: Horizont, 1986.

Keller, J., Gál, F. a Frič, P. Hodnoty pro budoucnost. Praha: nakladatelství G plus, 1996.

všechny živé bytosti, rostliny i zvířata mají určitou životní energii. Ctíli stromy a přírodu jako takovou. Příroda jim byla matkou i otcem, v ní viděli bohy ochraňující i trestající. V jiné podobě ale se stejnými principy úcty k přírodě se setkáváme u severoamerických indiánů. I oni se řídili přírodními zákony, snažili se využívat přírodu co nejlépe a co s nejmenšími ztrátami. Považovali za posvátná, nebo alespoň úctyhodná mnohá zvířata, nést jméno Orla či Divokého medvěda bylo poctou. Každé zabitě zvíře zpracovali beze zbytku, maso na jídlo, kůže na pokrývky, šlachy do tětiv luků, z kostí a zubů vyrobili šperky. Podobným způsobem dodnes žijí některé přírodní národy v tropických pralesích.

Také **východní náboženství** se vyznačují úctou k přírodě. Umožnilo, i při technicky vyspělé civilizace, zachovat na mnoha místech téměř nedotčenou přírodu. Buddhismus učí, že nemáme zabíjet žádné živé tvory. Jejich víra v reinkarnaci totiž říká, že v příštím životě se můžeme stát jakýmkoli tvorem, třeba i žížalou. Zen-buddhisté dokonce pijí vodu přes látkový filtr, aby náhodou nepozřeli drobné vodní živočichy, a při chůzi si cestu zametají metličkou. I tradiční čínská náboženství a medicína sbírá moudrost v přírodě. Zkoumá proudění přirozených sil (čaker) v lidském těle, pokud jsou některé z nich vychýleny z rovnováhy, může to způsobovat nemoci těla.

Oproti tomu **křesťanské** náboženství chápe člověka jako něco nad přírodou. Člověk stojí zcela mimo přírodní zákony, podléhá pouze Bohu. Objevuje se zde **princip správcovství** – Země a život na ní byly stvořeny k obrazu Božímu, člověk se pak stává „správcem“ těchto statků na Zemi. Posléze se člověk dostává do role jakéhosi pána všeho živého, vše, co je kolem nás a co nás obklopuje má sloužit člověku k užítku. Lidstvo se mylně domnívá, že je vyjmuty z působení přírodních zákonů.

V oblasti **Evropské filosofie** však pojetí přírody není tak jasné. Naopak přesvědčení se střídají. Lamarc a zastánci mechanismu (konec 18. stol.) tvrdí, že příroda má být člověku zdrojem, není třeba brát na ni zvláštní ohledy. Živá zvířata jsou chápána jako mechanické stroje, je jim upíráno nejen myšlení a vědomí, ale i pocit bolesti. Díky tomu se prováděly kruté pokusy na živých zvířatech. Člověk je automaticky pánem tvorstva. Také francouzský filozof René Descartes hovořil o člověku jako o bytosti směřující k tomu, stát se pánem a vlastníkem přírody. Jistě ani netušil, jak složité problémy s sebou tento civilizační trend přinese.

Naopak Thomas Moore tvrdí, že člověk je svým původem přírodní bytost a teprve společnost člověka morálně kazí. Hlásá návrat k přírodě, svůj ideál představuje v díle zvaném „Utopia“. Albert Schweitzer (1875-1965) přichází s etikou úcty k životu. Podle

Schweitzera „Etika je neomezeně rozšířená odpovědnost za všechno živé“. Schweitzer zdůrazňuje podstatnou, dodnes širokou veřejností obecně ne zcela přijatou tezi, že příroda má smysl sama o sobě, tj. má svou vnitřní hodnotu, bez ohledu na její užitek člověku.

Z modernějších myšlenkových přístupů zmiňme ještě hypotézu GAIA. Vznikla koncem 60. let a jejím autorem vědec James Lovelock. Lovelock prezentuje planetu zemi jako živý organismus, megaekosystém.²²

Kromě základních historických a kulturních rozdílů chápání vztahů člověka a přírody v průběhu vývoje lidské společnosti, lze vymezit i jiná kritéria chápání.

V pojetí „Ochranářské etiky“ se vymezují dva protichůdné pohledy na životní prostředí: antropocentrický, podle kterého má příroda smysl, jen pokud má význam pro člověka; biocentrický, podle kterého má příroda hodnotu jen proto, že existuje, bez ohledu na význam pro člověka.

Antropocentrismus je spojován se západní kulturou (židovsko-křesťanskou tradicí), ale 1. kapitola Genesis: člověk je ve funkci správce - ne antropocentrismus, ale spíše teocentrismus – princip správcovství, tzn. biodiverzita je stvořením a vlastnictvím božím a člověk nemá právo ji zničit.

Biocentrismus je spojován s východními náboženstvími, tradiční východní environmentální etikou: hinduismus, buddhismus, konfuciánství.

Ekocentrismus je založen na evoluční biologii: schopnost člověka ovlivňovat přírodu je výsledkem evoluce, avšak člověk není z ekologického hlediska nic více než součást ekosystémů, na kterého se vztahují ekologické zákonitosti.²³

Vztah člověka k životnímu prostředí je nutně oboustranný. Jaké hodnoty tedy pro člověka může příroda představovat? Environmentální filosofové v zásadě rozlišují dva základní typy hodnot přírody: hodnota *instrumentální* neboli *utilitární*, tj. hodnota, ze které má člověk určitý užitek (nemusí být zdaleka jen materiální, ale i duchovní, např. pro rekreaci apod.) versus hodnota vnitřní.

Instrumentální (užitková) hodnota

Do této oblasti spadají kategorie: *zboží* a jiné hmotné hodnoty (potraviny, suroviny, léky i dosud neobjevené), *služby*: zelené rostliny produkují kyslík, spotřebovávají

²² Störig, J. Malé dějiny filosofie. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

²³ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

CO₂, hmyz opyluje rostliny, biologická kontrola (škůdci), lesy chrání proti erozi, regulují klima, chrání vodní zdroje, *informace*: význam pro vědu, rozluštění lidského genomu, nenahraditelné ztráty informace u druhů, které člověk vyhubil dříve, než je stačil poznat, význam indikačních druhů, *psycho-spirituální zdroje*: dnes jedna z nejdůležitějších funkcí přírody: estetika, rekreace, turistika, náboženství. Příroda má svou duchovní a estetickou hodnotu, která přesahuje její ekonomické ohodnocení.

Vnitřní hodnota souvisí s tzv. *hlubinnou ekologií*, kdy jednotlivé druhy mají význam samy o sobě a lidé nemají právo redukovat jejich rozmanitost.²⁴

3.2 *Biologické principy ochrany přírody*

Biologie ochrany přírody neboli ochranářské biologie je aplikovaná vědní disciplína zabývající se problematikou zachování **biologické rozmanitosti**, nebo-li biodiverzity. Je to mezioborová disciplína, jejíž jádro tvoří akademické obory jako populační biologie, taxonomie, ekologie, genetika atd. Přesahuje však dále do praktických oborů, jako je ochrana přírody a krajiny, lesnictví, zemědělství, územní plánování, sociologie, etika, právo, ekologická ekonomie apod. Počátky této disciplíny jsou obvykle kladeny do roku 1978, kdy se konala první International Conference on Conservation Biology, San Diego, California.

Co je **biodiverzita**? V průvodci k Úmluvě o biodiverzitě (1992, Rio de Janeiro) je biodiverzita popsána jako rozmanitost života ve všech jeho formách, úrovních a kombinacích. Přitom nejde o pouhý součet všech genů, druhů a ekosystémů, ale spíše o variabilitu uvnitř a mezi nimi. Proto je biodiverzita v tomto pojetí považována za vlastnost života.

Biodiverzita není totožná s druhovým bohatstvím (výčet druhů), nýbrž je pojmem mnohem širším a komplexnějším. Na druhou stranu ji však nelze zcela ztotožnit s celým předmětem zájmu současné ochrany přírody. Rovněž tak ochrana neživé přírody, přesahuje rámec pojmu biologická rozmanitost a vstupuje do něj maximálně jako součást ekosystémů. Proto se objevuje v poslední době i pojem geobiodiverzita, stejně jako krajinná diverzita.

Česká republika má v rámci Evropy výjimečné postavení, co do biodiverity, neboť leží mezi 2 centry zalednění. Tudíž zde nedošlo k vymizení všech teplomilných

²⁴ Keller, J., Gál, F. a Frič, P. Hodnoty pro budoucnost. Praha: nakladatelství G plus, 1996.

složek během doby ledové a navíc po ústupu ledovců se nám zachovaly glaciální relikty. Můžeme tedy směle říci že diverzita ČR je vysoká.

Nástupem zemědělství došlo k zachování stepních prvků z konce pleistocénu a k druhotnému šíření druhů otevřené krajiny (zvýšení diverzity), vysoký podíl druhů je proto vázán na kulturní krajinu. Lidské působení v krajině Střední Evropy znamenalo pokles diverzity na zalesněných plochách, ale vzestup diverzity v odlesněné krajině, ne vždy znamenalo zkulturnění krajiny negativní zásah z hlediska biodiverzity, např. středověká přeměna bažinaté krajiny Třeboňska na rybníční oblast.²⁵

3.2.1 Příčiny ohrožení druhů vyhubením.

Vymírání druhů je přirozený evoluční proces. Vymírání druhů však v dlouhodobém průměru nedosáhlo více než 9 % druhů za milión let, což je jeden druh za pět let. Rychlost vymírání se významně zvýšila s růstem lidské populace. Zejména v Austrálii, Severní a Jižní Americe došlo v důsledku osídlování těchto území člověkem k většímu úbytku druhů během posledních 100 000 let než v Africe, kde člověk jako druh pravděpodobně vznikl. Podobně Severní Amerika ztratila 73% a Jižní Amerika 80% rodů velkých savců v době od příchodu prvních lidí.

K nejrychlejšímu vymírání druhů v historii Země došlo po roce 1600 v důsledku růstu lidské populace. Od r. 1600 vyhynulo nebo bylo vyhubeno celkem 611 druhů živočichů a dalších 30 se dnes vyskytuje již jen v lidské péči (IUCN 1996). Př.: kozorožec pyrenejský (*Capra pyrenaica*) - poslední ex. zahynul v r. 2000. Asi 90 % všech vymřelých obojživelníků, plazů, ptáků a téměř třetina savců připadá na ostrovní druhy. Přehled vyhubených druhů a poddruhů živočichů uvádí komise pro přežití druhů IUCN - Světového svazu ochrany přírody (IUCN).

Dnes se odhaduje rychlost vymírání druhů na 1 druh za den až 1 druh za hodinu. U savců a ptáků se za reálný odhad považuje úbytek 1 % všech druhů za století, což je 100x až 1 000x rychleji než by odpovídalo přirozenému procesu.

V rámci **České republiky** byly vyhubeny všechny velké šelmy: vlk (*Canis lupus*) a rys ostrovid (*Lynx lynx*) na přelomu 19. a 20. století, poslední medvěd hnědý (*Ursus arctos*) byl zastřelen roku 1893. Dále například zubr, norek evropský, kriticky ohrožená je většina netopýrů.

²⁵ Chytrý, M, Kučera, T. & Kočí, M. (eds.) Katalog biotopů České republiky. 2001.

3.2.2 Které jsou hlavní faktory ohrožení biodiverzity na Zemi?

Globální změny klimatu, rozpad a ničení stanovišť (biotopů), invaze nepůvodních druhů, lov a obchod, nemoci, druhotné příčiny vymírání druhů.

Globální klimatické změny

Tento faktor nebyl ještě před několika lety považován za zcela klíčový z hlediska ohrožení biodiverzity. V současné době se však objevují prognózy, že by se klima na naší planetě mohlo velmi výrazně změnit v důsledku oteplování, a to podle některých prognóz i o několik stupňů během několika desetiletí. Lze se domnívat, že řada druhů by neměla šanci se těmto rychlým změnám přizpůsobit, a to zvláště v dnešní vysoce fragmentované krajině. V případě, že by se naplnily nejpesimističtější verze, počítající s nárůstem o několik stupňů, znamenalo by to, že řada ostrovů včetně jejich často unikátní biodiverzity by zcela zmizela v moři.

Rozpad a ničení stanovišť (biotopů) je od 60. let 20. stol. považován za hlavní příčinou mizení druhů. Největší rozsah destrukce stanovišť postihuje tropické pralesy. Ty zaujímají pouze 6 - 7 % rozlohy souše, jsou však domovem pro více než 50 % všech druhů. V oblasti tropů leží většina tzv. rozvojových zemí, kolem 54 % světové populace, v roce 1990 znamenalo 2,75 miliard lidí. Předpokládá se, že v roce 2020 to bude již 6,7 miliard lidí.

Fragmentace krajiny vede ke zničení původních biotopů a izolaci jednotlivých fragmentů původního biotopu. Příkladem jsou přehrady, příčná vodní díla, která zabraňují migraci živočichů; silnice, zejména dálnice, které a jiné fragmentace krajiny skrze liniové stavby. Ale kupříkladu živý plot slouží jako bariéra pro určitý druh a naopak koridor pro migraci jiného druhu.

Platí obecná závislost, že negativní důsledky fragmentace stanovišť na druhovou bohatost rostou tím, jak se zmenšuje velikost jednotlivých fragmentů stanoviště a jak se zvětšuje vzdálenost mezi jednotlivými fragmenty téhož typu stanoviště.

Co se týče velikosti přírodních rezervací objevuje se klasické dilema, zda 1 velká rezervace nebo více malých. Velké rezervace mohou obsahovat druhy s velkým areálem, minimalizuje se okrajový efekt, má více druhů a biotopů (více malých rezervací dohromady může mít celkem více druhů, ale menší podíl vzácných). Naopak malé rezervace nejsou schopné zajistit dlouhodobé přežívání populací. Ale po přesáhnutí určité velikosti počet přibývajících typů biotopů a druhů je nízký, malá rezervace na jiném

místě může zahrnout odlišné biotopy a druhy. Tedy více malých rezervací funguje jako rezerva pro nepředvídané události. Záleží, co je hlavním předmětem ochrany, zda spíše druhy vnitřku nebo druhy okrajů apod.²⁶

Invaze nepůvodních druhů

Jako nepůvodní druh (zavlečený) označujeme takový druh, který se v území vyskytuje v důsledku záměrné či nezáměrné lidské činnosti nebo se do něj dostal přirozenou cestou z území, do kterého byl již dříve zavlečen. Archeofyty jsou zavlečené druhy rostlin, které se na naše území dostaly od počátku neolitu do konce středověku. Naproti tomu neofyty jsou zavlečené druhy rostlin, které se na naše území dostaly od konce středověku do současnosti (1492 objevení Ameriky).

Invaze nepůvodních druhů mají řadu negativních efektů, jako jsou například kompetice, predace, přenos nemocí a parazitů a hybridizace. Biologické invaze jsou jedním z průvodních faktorů globalizace. Člověk přemisťuje rostlinné a živočišné druhy po mnoho staletí. Vědci začínají „bít na poplach“ teprve v posledních desetiletích (jeden z „jezdců environmentální apokalypsy“).

Do roku 1500 probíhali invaze pouze v rámci Starého světa, poté se dotkly i světa nového. Především bylo importováno velké množství druhů do Evropy. A to jako potraviny a suroviny pro ošacení, množství exotických druhů rostlin a živočichů pro sběratelské účely a pro účely botanických a zoologických zahrad - zpočátku zejména z Ameriky, ale později i z Číny a dalších zemí východu (zejména do Británie).

Tím, že člověk zcela pozměnil původní společenstva, otevřel cestu pro mnohé nepůvodní druhy. Nepůvodní druhy pronikají nejen do člověkem silně ovlivněných ekosystémů, ale i do ekosystémů přirozených a přírodě blízkých.²⁷

Lov živočichů je dalším faktorem, který ovlivňuje přírodu od pradávna. V současné době jsou ohroženy lovem především populace mořských a sladkovodních druhů ryb, kytovců, ale i dalších živočichů, kteří se chytají náhodně, jako necílový úlovek do rybářských sítí: každý rok se udusí tisíce delfínů v sítích na komerční druhy ryb. Až 70 % rybích populací trpí příliš intenzivním rybolovem. Přelovení negativně ovlivňuje i

²⁶ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

Chytrý, M, Kučera, T. & Kočí, M. (eds.) Katalog biotopů České republiky. 2001.

²⁷ Pyšek, P. Zavlečené a invazní druhy jako indikátory změn biodiverzity- Vačkář D. (ed.), Ukazatelé změn biodiverzity, p. 129-146, 2005. Vačkář, D. (ed.) Ukazatelé změn biodiverzity. Praha: Academia, 2005.

početnost kdysi velmi běžných druhů, např. treska obecná (*Gadus morhua*) - roční úlovky převyšovaly 300 miliónů kusů, dnes je zařazena v červeném seznamu IUCN v kategorii "zranitelný" (IUCN 1996).

Obchod s ohroženými druhy živočichů a rostlin je za obchodem s drogami a se zbraněmi třetí nejvýnosnější ilegální aktivita. Týká se především papoušků, plazů a obojživelníků, šelem, některých dravců a hmyzu, z rostlin např. kaktusů a orchidejí. Lov kožešin postihuje např. druhy jako činčila, mořská vydra, kočkovité šelmy. Papoušci jsou také předmětem mezinárodního obchodu, který je z velké části nelegální. Směr obchodu je orientován ze zemí rozvojových do zemí rozvinutých, hlavně do Spojených států, Kanady, zemí Evropské unie a Japonska.

Problémem není jen lov živých exemplářů, ale i produkty z nich: slonovina, rohy nosorožců, kůže, kosti, medvědí žlučníky apod. Odbytištěm pro tyto části ohrožených živočichů jsou zejména asijské státy - Čína, Hongkong, Tchaj-wan, Korea a Japonsko.

Nemoci - vznik epidemií bývá často spojen se záměrným vysazením nebo zavlečením jedinců nepůvodního druhu, kteří mohou být nositeli pro místní druhy neznámé nemoci. Př.: Přenos ptačí malárie na ostrovy v Tichomoří, zejména Havajské ostrovy. Zavlečení neštovic z Evropy do Severní a Jižní Ameriky.

Druhotné příčiny vymírání druhů jsou nepřímé faktory. *Efekt domina* - vyhubení jednoho druhu vede k postupnému vyhynutí dalších. Př.: Vyhubení dronta mauricijského způsobilo, že strom *Calvaria major* se od dob jeho vymizení z ostrova nerozmnožoval. Aby semena tohoto stromu úspěšně vyklíčila, musí projít zaživacím traktem drontů. Vyhubením papouška karolínského zmizelo též šest druhů roztočů, kteří parazitovali na peří tohoto ptáka - objev nových druhů na muzejních exponátech (objev již vyhynulých živočichů).

Klíčové druhy jsou druhy, na jejichž existenci je závislá řada dalších procesů v ekosystémech, jde o stavební kameny společenstev a ekosystémů.

Znečištění životního prostředí - používání toxického DDT v zemědělství, které způsobilo úbytek sokolovitých dravců (*Falconidae*), zejména sokola stěhovavého (*Falco peregrinus*), na většině jejich areálu rozšíření. Ještě čtvrtstoletí po zákazu používání DDT obsahovala tuková tkáň některých druhů žab stokrát vyšší koncentrace DDT než na jiné 40 km vzdálené lokalitě, kde nebyly používány pesticidy v takovém rozsahu.

Díky *agrotechnice* vymizel dříve běžný koukol polní (v důsledku čištění osiva).²⁸

²⁸ **Begon, M., Harper, J, Townsend, C.** Ekologie – jedinci, populace a společenstva. Olomouc: vydavatelství university Palackého, 1997.

4 Právní aspekty péče

4.1 Obecné principy

Většina legislativy je založena na ochraně druhů (mezinárodní úmluvy: Bonnská úmluva, CITES, i zákon č. 114/92 Sb.), ekosystémy jsou často chráněny pouze jako biotopy (stanoviště) chráněných druhů. Není dostatečná ochrana přírody na ekosystémové úrovni. Kupříkladu vápnomilné bučiny versus kyselé bučiny mají z hlediska druhové ochrany různou hodnotu, z hlediska ekosystémové úrovně je však jejich hodnota stejná, jde o přirozené lesy. Významný posun přichází s Naturou 2000 (seznamy typů přírodních stanovišť - příloha 1 směrnice o stanovištích).

Základní důvody, proč potřebujeme mezinárodní ochranu přírody:

1. **důvody biologické:** Ochrana migrujících druhů má smysl jen tehdy, pokud bude uskutečňována v celém areálu těchto rozšíření těchto druhů. Klasickým příkladem je ochrana stěhovavých ptáků, není smysluplné chránit druh v určité zemi, pokud bude tento druh na jiném místě, např. ve svých zimovištích nechráněn a loven.

2. **důvody etické a právní:** Odpovědnost za ochranu přírody nemůže být vždy jednoduchým způsobem rozdělena mezi jednotlivé státy, je to společná globální zodpovědnost. Toto platí v etické rovině. V některých případech však toto platí i v rovině právní, např. při ochraně Antarktidy a světových moří.

3. **důvody politické:** Mezinárodní ochrana přírody přispívá k tomu, že otázkám ochrany biodiverzity může být věnována větší pozornost, než kdyby byla pouze sledována na státní úrovni. Existuje řada příkladů, např. Ramsarská konvence, která výrazně přispěla k tomu, že mokřadům je věnována zvýšená pozornost, jsou to též směrnice Evropské Unie, představující výrazný tlak na členské země, příkladem je i vyhlášení některých bilaterálních území (Thayatal, České Švýcarsko).

4. **důvody ekonomické:** Totéž platí i v ekonomické rovině. Lze si představit, že málokterý stát bude usilovat o určité restriktce (např. omezení lovu a obchodu s určitými druhy) ve své národní legislativě, protože by se ekonomicky znevýhodnil vůči ostatním státům, které tato omezení na sebe nevzaly. Pokud však jsou mezinárodními úmluvami

stanoveny tyto restriktce např. pro všechny členské státy EU stejným způsobem, stává se toto akceptovatelné i pro jednotlivé státy.²⁹

K rozlišování ohroženosti jednotlivých druhů slouží v praxi **Červené seznamy a knihy**. První červené seznamy vznikaly již na začátku 60. let 20. století, kdy byl celosvětově zaznamenán nápadný úbytek četných druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Roku 1962 přišel jeden ze zakladatelů soudobé druhové ochrany Sir Peter Scott s myšlenkou sestavit celosvětový soupis vyhubených, vymizelých a ohrožených druhů živočichů. Z iniciativy IUCN – Světového svazu ochrany přírody vznikl první červený seznam ohrožených druhů.

Červené seznamy jsou z hlediska ochrany *právně nezávazné soupisy* ohrožených druhů nebo poddruhů, zpracované odborníky na základě aktuálních dostupných informací. První červená kniha celosvětově ohrožených druhů byla vydána roku 1969. Červená kniha obsahuje zpravidla i informace o bionomii ohrožených druhů, nejdůležitějších činitelích, které je ohrožují, a návrhy, jak stupeň ohrožení daného druhu zmenšit. Později začali vznikat i červené seznamy pro vybrané skupiny, společenstva biotopy. V současné době existují také obdobné seznamy i pro jednotlivé země a regiony. Mezinárodně funguje jednotný propracovaný systém kritérií, na jejichž základě jsou jednotlivé druhy zařazovány do příslušných kategorií.³⁰

4.2 Mezinárodní ochrana přírody

Mezinárodní ochrana přírody se vyvíjela na přelomu 19. a 20. století. První iniciativy přicházely zejména od zoologů, zejména ornitologů. V první polovině 20. stol. však nelze ještě mluvit o systematickém přístupu, což bylo mj. ovlivněno oběma světovými válkami.

Významným mezníkem je rok 1948, kdy vzniká **IUCN**, dnes **Světový svaz ochrany přírody**, nejvýznamnější organizace v ochraně přírody ve světě. V roce 1961 vzniká další významná organizace **WWF** (World Wildlife Fund). Zatímco IUCN získalo a dodnes má vedoucí postavení zejména jako odborná organizace ochrany přírody, vytvářející metodiky, kritéria, kategorie chráněných území, červené seznamy apod. naproti tomu WWF se vypracovala ve vedoucí nevládní organizaci významně finančně podporující zejména praktickou ochranu přírody.

²⁹ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

³⁰ Červené seznamy IUCN: <http://www.redlist.org> ; <http://www.unep-wcmc.org>

Významným mezníkem byl rok 1987, kdy se objevila tzv. zpráva Brundtlandové pro OSN. Tato zpráva vznikla tak, že Valné shromáždění OSN ustavilo v roce 1983 Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj, kterou pověřilo analyzovat vztah mezi hospodářským rozvojem a životním prostředím a navrhnout způsob, jak překonat zdánlivě neřešitelné rozpory. Komise pracovala pod vedením norské ministerské předsedkyně Brundtlandové a v roce 1987 vydala zprávu *Naše společná budoucnost*. V této zprávě byl definován *trvale udržitelný rozvoj*, tj. takový rozvoj, který dokáže naplnit potřeby současné generace, aniž by ohrozil splnění potřeb generací následujících, nebo byl na úkor jiných národů.

V Evropě vzniká v roce 1992 nejvýznamnější předpis EU v ochraně přírody *Směrnice o ochraně volně žijící fauny, planě rostoucí flóry a přírodních stanovišť (Habitat Directive)*, jejímž cílem je vytvoření soustavy chráněných území EU *NATURA 2000*. Od roku 1992 nastává období, kdy nejsou přijímány další významné mezinárodní úmluvy, vznikají však další iniciativy, např. program Parks for Life (IUCN, FNNPE, WCMC 1994) nebo Evropský rok ochrany přírody (1996).³¹

V globálním měřítku lze vymezit 5 nejdůležitějších **úmluv** na ochranu biodiverzity:

- **Úmluva o biodiverzitě** Oficiální český název úmluvy zní „Úmluva o biologické rozmanitosti“. Byla podepsána v Rio de Janeiro 5.6. 1992
- **Bonnská úmluva** - Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů, podepsána v Bonnu 23. 6. 1979
- **Ramsarská úmluva** - Úmluva o mokřadech majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva. Podepsána v Ramsaru 2. 2. 1971
- **Washingtonská úmluva (CITES)** - Úmluva o mezinárodním obchodě ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin. Podepsána: 1973
- **Úmluva o světovém dědictví** - Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví. Podepsána v Paříži 16.11. 1972
- V rámci Evropy dále platí **Bernská úmluva** - Úmluva o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť. Podepsána v Bernu 19. 9. 1979

³¹ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

Globální programy:

- ***Man and Biosphere*** – program UNESCO
- ***Biosférické rezervace UNESCO***: 1974 komise projektu MAB:
- Biosférické rezervace v ČR (6): Krkonoše, Šumava, Křivoklátsko, Pálava, Bílé Karpaty, Třeboňsko
- ***soustava Emerald (Smaragd)*** – vychází z Bernské úmluvy, obdoba soustavy Natura 2000 v EU, ovšem bez právní podpory
- ***soustava NATURA 2000*** ³²

4.3 Právní normy České republiky

První hnutí za ochranu přírody v České republice a se objevuje v polovině 19. stol. První chráněná území v českých zemích vyhlásil na svém novohradském panství v r. 1838 hrabě Buquoy. Jsou to dodnes existující rezervace Žofínský prales a Hojná Voda. Roku 1858 vznikla další rezervace – tentokrát Boubínský prales, založený knížetem Janem Schwarzenbergem. Všechna chráněná území vzniklá do konce 19. stol. však byla soukromá a bez zákonného státního zajištění. Po vzniku samostatného Československa se ochrana přírody dostala pod záštitu státu. Při ministerstvu školství a národní osvěty byla zřízeny památková služba, která zahrnovala i ochranu přírodních památek. Významnou osobností v té době byl Rudolf Maximovič, který se stal tvůrcem úřední ochrany přírody. Za jeho působení bylo do roku 1938 vyhlášeno v republice 160 přírodních rezervací a podáno několik návrhů na zákon o ochraně přírody. Ten byl však přijat a vydán až v roce 1956. Jednalo se o *zákon č. 40/56 Sb., první zákon o státní ochraně přírody*.

Nejdůležitější **zákon** platný v České republice:

Zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., ze dne 19. února 1992.
(Poslední změna 100/2004 Sb.)

„Účelem zákona je za účasti příslušných krajů, obcí, vlastníků a správců pozemků přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině, k ochraně rozmanitostí forem života, přírodních hodnot a krás, k šetrnému hospodaření s přírodními zdroji a vytvořit v souladu s právem Evropských společenství 1a) v České republice soustavu Na-

³² www.iucn.org, www.worldwildlife.org

tura 2000. Přitom je nutno zohlednit hospodářské, sociální a kulturní potřeby obyvatel a regionální a místní poměry.“

„Ochranou přírody a krajiny se podle tohoto zákona rozumí dále vymezená péče státu a fyzických i právnických osob o volně žijící živočichy, planě rostoucí rostliny a jejich společenstva, o nerosty, horniny, paleontologické nálezy a geologické celky, péče o ekologické systémy a krajinné celky, jakož i péče o vzhled a přístupnost krajiny“³³

Zákon se zabývá například: ochranou a vytvářením územního systému ekologické stability krajiny, obecnou ochranou druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, dále ochranou vybraných nalezišť nerostů, ochranou půdního fondu, ochranou dřevin rostoucích mimo les, vytvářením sítě zvláště chráněných území a péčí o ně, účastí v procesu územního plánování a stavebního řízení, ovlivňováním vodního hospodářství.

Přesně vymezuje pojmy jako volně žijící živočich, ekosystém, biotop, chráněná vodní plocha, evropsky významná lokalita apod. Stanovuje přesné postupy a podmínky všech činností jakkoli souvisejících s životním prostředím – samotné zákony. Například „Povolení ke kácení dřevin“, „Ochrana volně žijících ptáků“, „Přechodně chráněné plochy“, aj.

Část třetí pojednává o *zvláště chráněných územích*, zde jsou vymezeny jednotlivé kategorie zvláště chráněných území (ve vzestupném pořadí): přírodní památka, národní přírodní památka, přírodní rezervace, národní přírodní rezervace, chráněná krajinná oblast, národní park. Stanovuje pravidla pro vyhlášení těchto území, základní ochranné podmínky, návštěvní řády, právo myslivosti a rybářství, lesní hospodářství, právo vlastnictví, poplatky aj. činnosti. Část čtvrtá se týká soustavy *Natura 2000*, zde jsou určeny evropsky významné lokality, vymezuje také ptačí oblasti. Biosférické rezervace jsou pak vyhlášeny v rámci mezinárodních úmluv (viz výše).

Dále určuje orgány státní správy v ochraně přírody: obecní úřady, městské úřady, krajské úřady; správy národních parků a chráněných území, ministerstvo ŽP, Česká inspekce ŽP, Agentura ochrany přírody a krajiny (AOPAC), ministerstvo obrany.

³³ http://www.npcs.cz/public/npcs_cs/cz/_pravni_normy/114_1192.html

Další důležité zákony, které se týkají životního prostředí jsou: Zákon ochrany ovzduší 86/2002 Sb., Zákon o ochraně vod 254/2001 Sb., Zákon o ochraně zemědělského půdního fondu 334/992 Sb., Zákon o odpadech 185/2001 Sb. apod.

Také **mezinárodní ochrana** přírody patří k oborům, které u nás v posledních desetiletích rozvíjí. Tento trend je reakcí na neustále se zvyšující tlak na přírodu a přírodní zdroje, přičemž vychází z poznání, že ochranu přírody lze realizovat jen při existenci velmi úzké mezinárodní spolupráce. Příroda totiž nerespektuje státní hranice. Česká republika je klasickým případem, kdy velká část chráněných území je situována v pohraničních horských systémech – všechny 4 národní parky jsou bilaterální:

- Krkonoše/Karkonosze,
- Šumava/Bayerischer Wald,
- Podyjí/Thayathal,
- České Švýcarsko/Sächsische Schweiz.³⁴

4.4 Ekologické organizace

4.4.1 Sdružení Jihočeské matky

Občanské sdružení Jihočeské matky vzniklo nejprve jako volné neformální sdružení lidí v jižních Čechách, z nichž mnozí se již před rokem 1989 zajímali o ochranu přírody a krajiny. V období změn kolem roku 1989 spojila tyto lidi myšlenka společných aktivit za zachování přírodních a kulturních hodnot jihočeské krajiny. Převážnou část aktivistů v té době tvořily ženy.

Činnost sdružení byla nejprve omezena na organizování veřejných vystoupení - demonstrací v době výročí katastrofy v Černobylu. V roce 1993 už sdružení organizovalo velkou demonstraci v Českých Budějovicích a účastnilo se velké demonstrace před Úřadem vlády v Praze (před rozhodováním Klausovy vlády o dostavbě Temelína). V tomto období byla řada lidí v regionu nadšena myšlenkou, že by stavba elektrárny Temelín mohla být zastavena.

4.4.2 Rosa, o.p.s. - ekologická poradna

Rosa - společnost pro ekologické informace a aktivity. Posláním je šířit myšlenky souladu člověka s přírodou a princip trvalé udržitelnosti, a to výchovou, osvětou a

³⁴ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

vlastním příkladem, pomáhat jejich uvádění do života. U vědomí naléhavosti globálních problémů nabízet řešení na osobní, místní, regionální i vyšší úrovni.

Rosa je nestátní nezisková organizace, která byla založena v roce 1991 organizacemi ČSOP, aby informovala o problematice ochrany přírody a životního prostředí. Původně byla založena jako nadace, posléze se transformovala na obecně prospěšnou společnost.

4.4.3 Cassiopeia

Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia vzniklo v roce 1995 při základním článku Hnutí Brontosaurus Forest. Posláním organizace je výchova k trvale udržitelnému způsobu života. Své poslání se centrum snaží naplňovat projekty, mezi něž patří především: výukové programy pro mateřské, základní a střední školy, akce pro veřejnost, vzdělávání studentů vysokých škol apod.

4.4.4 Děti Země

Posláním Děti Země je chránit přírodu a životní prostředí člověka a posilovat pouto mezi lidmi a krajinou. Sdružení se soustřeďuje na práci v regionech a podporuje ty, kteří chtějí hájit své životní prostředí, klade důraz na řešení příčin, nejen následků, na svoji nezávislost a názorovou pestrost. Nepodléhá iluzím, ale uchovává si své ideály.

Zcela v souladu s demokratickými principy a zásadami nenásilí se snaží účinně bránit zbytečnému ničení naší přírody, zvláště v případech, kdy základní práva občanů na zdravé a čisté prostředí musí ustoupit nejasným politicko-ekonomickým zájmům. Vychází z přesvědčení, že člověk dokáže žít dlouhodobě v souladu s přírodou, aniž by se musel vracet do jeskyní a svítit si tam loučemi, jak je podobným sdružením často podsouváno.

4.4.5 Greenpeace

„Greenpeace je tu proto, že si naše křehká Země zaslouží ochranu. Současná krize vyžaduje řešení, činnost a změny k lepšímu.“

Greenpeace je mezinárodní organizace působící ve více než 40 zemích světa, od amerického kontinentu a Evropy, až po Asii a Pacifik. Aby si uchovali svoji nezávislost, Greenpeace nepřijímá vládní ani firemní dotace a závisí pouze na příspěvcích jednotlivých dárců a nadačních grantů.

Greenpeace vystupuje proti poškozování životního prostředí již od roku 1971, kdy se malá loď s dobrovolníky a novináři vydala na Amchitku v oblasti severní Aljaš-

ky, kde vláda Spojených států amerických prováděla podzemní jaderné testy. Tradice “přinášení svědectví” nenásilným způsobem pokračuje až dodnes a námořní flotila je stále důležitou součástí jejich práce.

Greenpeace o sobě: Věříme, že boj o zajištění budoucnosti naší planety se netýká nás, ale hlavně vás. Greenpeace mluví za 2,8 milionu příznivců z celého světa a každý den oslovuje miliony dalších lidí, aby se zapojili a využili svůj hlas pro dobrou věc.

Jméno naší vlajkové lodi, Rainbow Warrior (Duhový bojovník), jsme převzali ze severoamerické Indiánské legendy. Ta popisuje dobu, kdy lidská chamtivost přivodila Zemi zhoubnou nemoc. Legenda dále praví, že v ten čas povstane z lidu klan známý jako Duhoví válečníci aby Zemi bránil. Vše pak výstižně shrnuje slogan jednoho z našich nejdelších transparentů: “*Až bude poražen poslední strom, poslední řeka otrávena a poslední ryba vylovena, uvědomíme si, že peníze se nedají jíst...*”

Česká pobočka Greenpeace byla oficiálně založena v roce **1992**. Od té doby vedla mimo jiné kampaně za záchranu Libkovic, proti dostavbě Temelína, za vyčištění Labe, proti toxickým hračkám z PVC, za rozvoj solární energie a proti uvolňování geneticky manipulovaných organismů (GMO) do životního prostředí. Příležitostně se podílí též na velkých mezinárodních kampaních Greenpeace, jako jsou například protesty proti testům atomových zbraní nebo ochrana pralesů a velryb. Greenpeace v České republice chce nadchnout pro svoji práci tolik příznivců, aby v budoucnu bylo zcela finančně nezávislé na své mateřské organizaci Greenpeace International.

4.4.6 Hnutí Duha

„Říkají o nás, že jsme patrně nejvlivnější česká zelená organizace.“

Hnutí DUHA usiluje o svobodnou a demokratickou společnost, která zajišťuje čisté a zdravé prostředí pro každodenní život, respektuje ekologické limity a chrání přírodu.

Vybrané body činnosti:

- Prosazuje lepší zákony a další ekologická opatření. Navrhuje řešení a jedná o nich s úřady, ministry, poslanci a dalšími představiteli veřejného života.
- Radí domácnostem v každodenním životě. Jak třídit odpad, neplýtvat energií, snížit znečištění nebo hledat v obchodech šetrné zboží. Pomáhá lidem chránit jejich okolí.
- Informuje veřejnost i novináře. Vydává řadu publikací a pořádá vzdělávací akce.
- Zapojuje do své práce veřejnost.

- Hlídá znečišťovatele i politiky. Kontroluje provoz průmyslových firem. Sleduje, jak politici rozhodují o ekologických problémech, které se týkají života každého z nás.
- Kombinuje tichou diplomacií a hlasitá varování. Umí si vybrat, který přístup je v daný okamžik nejúčinnější. Někdy je lepší lobbovat v zákulisí - jindy předat skandální informace televiznímu zpravodajství.
- Pracuje s partnery. Spolupracuje s obcemi či kraji, výrobci čistých technologií, jinými ekologickými organizacemi, odbornými institucemi a s řadou dalších. Dává si přitom důsledně pozor na svoji nezávislost.

Hnutí DUHA je nezávislá nezisková organizace. Kolem 60 % příjmů Hnutí DUHA pochází z grantů, které dostává na konkrétní projekty od českých i mezinárodních nadací. Dalších asi 15 % tvoří podobné granty z různých státních zdrojů, hlavně ministerstva životního prostředí a Evropské komise. Zbytek představují příspěvky jednotlivců, zisk z prodeje publikací apod.

4.5 Earth first

Taktika nenásilných přímých akcí se ukázala být úspěšnou v případech, kde jiné skupiny a organizace neuspěly, a upozornili tak na problémy, které se snažili ostatní skrýt.

Earth First bylo založeno roku 1979 v USA, jako odpověď na vzrůstající nespokojenost s prací ostatních enviromentalistů. V současnosti již existují možná i stovky skupin, které s myšlenkou **EF** ("obranou Země bez kompromisů") souhlasí nebo se s ní třeba jen z části ztotožňují.

Earth First užívá různých taktik k ochraně životního prostředí a všeho živého na planetě, od legálních procesů a kampaní vedených ve spolupráci s ostatními skupinami a Nevládními neziskovými organizacemi, přes občanskou neposlušnost v podobě demonstrací happeningů a streetparties, až po v krajních případech možné přímé akce proti majetku. **Nikdy** se však nedopouští násilí na zvířatech či lidech.

Earth first není žádnou organizací, ale hnutím a především myšlenkou. Nemá žádné členy nebo placený personál. Nikdy se nedopouští násilí na lidech, zvířatech, rostlinách, jen v krajních případech uznává škody na majetku a to především tehdy, kdy se ukázaly jiné taktiky jako neefektivní nebo kdy hrozí přímá destrukce jakékoliv formy života.

Ať se jedná o práva lidí nebo zvířat, kácení lesů a stavbu nesmyslných dálnic, nadnárodní korporace a ekonomickou globalizaci... - vždy je přítomna myšlenka Earth First! a nutnost rychlé, přímé akce!

V rámci *Jihočeského kraje* působí především tyto organizace: Hnutí DUHA, Český svaz ochránců přírody a Jihočeské matky. Mohou se přihlásit podle zákona č. 114/1992 Sb. do správních řízení, která se týkají ochrany přírody a krajiny apod., mají právo vydávat svá stanoviska a požadavky v rámci těchto správních řízení. Pokud jsou jejich požadavky oprávněné musí k nim být přihlédnuto. Dle zákona jakékoli občanské sdružení, jehož náplní či předmětem činnosti je ochrana přírody, se může přihlásit do těchto správních řízení a uplatňovat zájmy občanů v daném regionu.

Další ekologické organizace působící v České republice – viz *přílohy*.

Z **politických stran** působících v ČR je nejvíce pro-ekologicky orientovaná **Strana Zelených**.

4.6 Geopolitika

Autorem termínu geopolitika je švédský politik Rudolf Kjellén, který její koncept rozpracoval ve svém proslulém díle *Staaten som Lifsform* (Stát jako forma života 1916). Zde prezentoval geopolitiku coby studium „státu jako živého organismu či fenoménu v prostoru“ či jako „učení o státu jako říši“ (míněna biologická říše, říše života) (Kost 1988, Ó Tuathail 1996). Zdůrazňoval přitom význam jeho geografické polohy, rozsahu a populační velikosti.

Geopolitika je tedy teorií prostorového vztahu a historické příčinnosti a předmětem jejího zkoumání je mezinárodní systém jako celek.

Geopolitika v širokém pojetí může být posuzována jako dva směry myšlení zahrnující organickou teorii státu a geo strategii. Organickou teorii státu založili dva evropské učenci: *Friedrich Ratzel* (1844 - 1904) a *Rudolph Kjellen* (1864 - 1922).

Ratzel, profesor na univerzitě v Lipsku, tvrdil, že státy se podobají živým organismům. Velikost státu a jeho zdrojů určuje jeho sílu. Proto se stát musí snažit zvětšovat se, aby si zachoval svou vitalitu. Státy mezi sebou neustále soutěží, přičemž se větší státy přirozeně snaží rozšiřovat, aby upevnily svou moc. Takto by se svět mohl skládat pouze ze superstátů, které by měly k dispozici rozsáhlé zdroje a velkou moc.

Politolog Kjellen přivedl Ratzelovu teorii o krok dále a dospěl k závěru, že státy jsou skutečně organismy. Jeho teorie brzy nabyla škodlivou popularitu u německých geopolitiků. Tato deformace geopolitického myšlení byla revoluční a nebezpečná, protože usilovala o překonání koncepce rovnováhy sil 19. století a ve skutečnosti se snažila o hegemonii a nadvládu.

Geopolitika v Kjellénově pojetí znamenala geografické (převážně přírodní) podmínky (půda, voda, klima, nerostné a další přírodní zdroje), kterými státy disponují a které je předurčují k určité politice vůči sousedům. Fyzické podmínky ovlivňují podle něj zásadním způsobem kvalitu i chování populace a tak předurčují chování každého státu. Principem fungování a chování státu je politická účelnost a realizace politických zájmů. Stát v Kjellénově pojetí představuje nejvyšší formu organismu: produkční (zejména průmyslové) regiony odpovídají končetinám, komunikační síť systému krevního oběhu a hlavní město s vládou, centrálnímu nervovému systému.

Lze tedy hovořit o geograficky determinované politice, o politice uplatňované zejména vůči sousedům, zahraničí, tedy potenciálním rivalům v boji o moc. Zahraniční politika je pak „objektivně“ geograficky a biologicky předurčena (polohou, přírodními podmínkami, nerostnými zdroji, infrastrukturou, kvalitou a aktivitou obyvatel apod.). Nerovnoměrnost v rozložení kvality (tj. populace) a kvantity (tj. území a zdrojů) vede k přirozené expanzi, ke střetům a válkám

Zejména pro současné angloamerické prostředí je charakteristické pojetí geopolitiky jako komplexního *sociokulturního fenoménu*. Geopolitika je vnímána jako polysémantický pojem, který nabývá mnoha podob na škále od čisté teorie vývoje světa a jakési supervědy po každodenní praktickou politiku na úrovni států, regionů a zájmových skupin. Podle tohoto přístupu lze také tvrdit, že se geopolitika týká všeho a že vše je geopolitické, že každá lidská aktivita má geopolitický rozměr.

Dostává se i k *ideální konstituci celého světa*, resp. jeho makroregionů (Evropa, Balkán, Blízký východ, postsovětský blok), tj. k vytvoření nového geopolitického systému. Ten by měl naplňovat představy a zájmy všeho lidstva, či jeho většiny a vyznačovat se dlouhodobou stabilitou. Tradiční prioritu geopolitických aktivit nejvyššího řádu představuje mírové uspořádání světa. Následovat by mohlo „spravedlivé“ (respektující rovnost členů světového systému), případně demokratické uspořádání, respektující roz-

dílné kultury, hodnotové systémy a zájmy. Nelze však říci, že by uvedené cíle byly na globální úrovni skutečně koncepčně a kooperativně realizovány.

Na globální úrovni se taková činnost realizuje v rámci samostatného i blokového působení a soupeření světových velmocí a jejich aktivit ve spolupráci s nejdůležitějšími mezinárodními organizacemi. Zde působí především světové mezinárodní organizace v čele s OSN. Jejich cíli jsou zejména aktivity a akce, které by měly přispívat k mírovému řešení regionálních ozbrojených konfliktů - a to konfliktů jak mezi jednotlivými zeměmi, tak i v jejich rámci. Důležité aktivity geopolitického charakteru vyvíjí OSN a její organizace při řešení dalších globálních problémů lidstva, zejména v rámci pomoci rozvojovým zemím (hlad, chudoba, negramotnost, zdraví, životní prostředí, atd.). Jejich dlouhodobým cílem je lepší organizace a stabilnější sociálně ekonomický systém světa. Významnější geopolitické aktivity až globálního dopadu uplatňují v řadě ohledů (zvláště ekonomických) mezinárodní instituce jako je Světová banka a Mezinárodní měnový fond, Světová obchodní organizace (WTO), ale i takové organizace jako Greenpeace.³⁵

³⁵ **Jehlička, P., Tomeš, J. a Daněk, P.** Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie, KSGRR Přf UK, 2000

5 Analýza životního prostředí v Jihočeském kraji

V současné době dochází k čím dál rychlejší *industrializaci* krajiny i v Jihočeském kraji. Rozšiřují se sídelní aglomerace, intenzivně se buduje dopravní infrastruktura. Silnice, obchvaty a dálnice pak na sebe nabalují řadu dalších aktivit – vyrůstají kolem nich stavby přesahující svými parametry místní měřítko (supermarkety, velkosklady, centra služeb, atd.). Prosazuje se stále silnější tlak na umístování staveb do volné krajiny. Tyto aktivity představují riziko pro krajinu a krajinný ráz Jihočeského kraje.

Jako významný limit pro *péči o krajinu* se jeví nedostatek pozemků ve vlastnictví státu, kraje nebo obcí pro směnu za pozemky nezbytné pro realizaci krajinotvorných programů a opatření.

Ochrana krajiny, především její kulturní a historické složky, může být zajištěna kromě zákona č. 114/1992 Sb. „O ochraně přírody a krajiny“ i zákonem č. 20/1987 Sb. „O státní památkové péči“. Na území kraje je pět **krajinných památkových zón**, a to Novohradsko a Římovsko na okrese České Budějovice, Orlicko a Čimelicko – Rakovicko na okrese Písek a Libějovicko – Lomecko na okrese Strakonice. Nachází se zde celkem 14 vyhlášených přírodních parků, navržené jsou další tři.

Na území Jihočeského kraje se nacházejí čtyři **velkoplošná zvláště chráněná území** ve smyslu zákona č. 114/1992 Sb.: *Národní park Šumava* (33 620 ha na území Jihočeského kraje, zbývajících 34 444 ha na území Plzeňského kraje), *Chráněná krajinná oblast Šumava* (73 358 ha na území Jihočeského kraje, zbývajících 26 040 ha na území Plzeňského kraje), *Chráněná krajinná oblast Třeboňsko* (70 000 ha) a *Chráněná krajinná oblast Blanský les* (21 235 ha). Celkem tato zaujímají 98 213 ha, což představuje 19,7% rozlohy Jihočeského kraje.

Na území Jihočeského kraje se mimo území velkoplošných chráněných území nachází celkem 198 maloplošných zvláště chráněných území a je zde vyhlášeno 505 **památných stromů**, skupin a alejí (stav k únoru 2007). Mezi vyhlášenými památnými stromy převažují rody lípa (*Tilia*) a dub (*Quercus*). Z exotických dřevin byly za památné stromy vyhlášeny jinan dvoulaločný (k.ú. Nové Hrady, České Budějovice 2x, Strážovice u Mirotic, Tažovice) a liliovník tulipánokvětý (k.ú. Prachatice, Trhové Sviny). Raritou je kalopanax pestrý v Nové Bystřici. Mezi památnými stromy jednoznačně dominují listnaté stromy a oproti ostatním krajům je mezi památnými stromy významný podíl dubu letního. Jehličnaté dřeviny jsou zastoupeny deseti památnými stromy.

Jihočeský kraj je velice bohatý na *mokřadní ekosystémy*. Mokřady mají v krajině nezastupitelnou úlohu. Hrají důležitou roli v tocích energie, vody a látek v krajině. V mokřadní vegetaci a půdě jsou vázány živiny, těžké kovy, uhlík a voda. Mají značnou retenční schopnost. Výpar vody zmírňuje teplotní rozdíly a tak ovlivňuje místní klima. Mokřady poskytují podmínky vhodné pro existenci specifických mokřadních organismů a patří mezi jedny z největších fondů genetické biodiverzity.

Lokality Ramsarské úmluvy v Jihočeském kraji:

Číslo	Název	Rozloha (ha)	Rok zapsání do seznamu
1	Šumavské rašeliniště	6 371	1990
2	Třeboňské rybníky	10 165	1990
8	Třeboňská rašeliniště	1 100	1993

Tabulka 1 Lokality Ramsarské úmluvy v Jihočeském kraji

V Jihočeském kraji převažují mokřady typu: rašeliniště, slatiniště, zaplavované nebo mokré louky, rákosiny, ostřicové louky a rybníky. Vzhledem k velké citlivosti rašelinišť a slatinišť k jakýmkoli zásahům do krajiny a k častému výskytu velkého počtu zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin, jsou tyto plochy v Jihočeském kraji velice dobře podchyceny a jsou součástí zvláště chráněných území – především CHKO Třeboňsko a NP a CHKO Šumava.

Ptačí oblasti patří mezi chráněná území, určená na základě směrnice o ptácích (směrnice č. 79/409/EEC). Byly navrženy v rámci systému NATURA 2000, což je jednotně pojatá soustava chráněných území na území členských států EU, budovaná na základě směrnic Rady Evropských společenství:

Na území Jihočeského kraje se nachází 7 vyhlášených ptačích oblastí a dvě navržené – Dehtář a Českobudějovické rybníky. Česká společnost ornitologická (ČSO) podala v červnu 2006 stížnost k Evropské komisi na postup vlády ČR při procesu vyhlášení ptačích oblastí Českobudějovické rybníky a Dehtář. Obě navržené lokality splňují všechna stanovená kritéria pro ptačí oblasti evropské soustavy chráněných území NATURA 2000, a přesto nebyly do dnešního dne vyhlášeny. Projednání návrhů

obou ptačích oblastí vláda ČR v roce 2004 odložila pro údajné rozpory mezi resorty životního prostředí a zemědělství.

Odpadové hospodářství: celkově se za rok 2001 v Jihočeském kraji vyprodukovalo přibližně 1,8 mil. tun odpadů, z toho 333 tis. tun nebezpečných odpadů, z nichž téměř 200 tis. tun představuje odpad ze sanačních prací kat. číslo 17 05 00. Odpadů komunálních a jim podobných je za stejné období evidováno na 210 tis. tun, z toho 1,2 tis tun v kategorii nebezpečný odpad. Převládajícím způsobem nakládání s komunálním odpadem je skládkování (77% odpadů), recykluje se pouze 1% komunálních odpadů. Průmyslové a jiné odpady se především upravují a využívají biologickými metodami (32%) a recyklují a využívají jako druhotná surovina (31%).

Územní energetická koncepce preferuje využívání úspor a obnovitelných zdrojů energie (varianta minimálního využití úspor a obnovitelných zdrojů energie – scénář cíleného vývoje mini a varianta maximálního využití úspor a obnovitelných zdrojů energie – scénář cíleného vývoje maxi) před variantou zachování současného stavu a variantou bez zasahování do vývoje energetického systému. Zpracovatelé dále doporučují usilovat o realizaci varianty s maximálním využitím úspor a obnovitelných zdrojů.

Mezi slabé stránky Jihočeského kraje z hlediska energetiky patří: vysoký podíl uhlí na energetické bilanci kraje, nízké využití dřevní hmoty a nízké využívání obnovitelných zdrojů energie. Mezi příležitosti se řadí využití části plochy zemědělské půdy a lesních pozemků pro produkci biomasy pro energetické potřeby a posouzení možností: využití JE Temelín pro zásobování okolních sídel teplem, propojení plynárenského systému Jihočeského kraje s integrovanou evropskou sítí, využití střech cca 96 tisíc rodinných domků pro výrobu tepla (teplé vody), využití větrného potenciálu pro výrobu elektřiny v místech, kde „větrná mapa“ upozorňuje na takové možnosti.

6 Perspektivy a opatření

Jaké jsou další *perspektivy* planety, pokud jde o životní prostředí? Odhady se pohybují mezi dvěma názorovými póly. Podle *pesimistického* scénáře se zdroje v horizontu desítek let vyčerpají, růst populace povede k hladu a chudobě, budou se šířit nové nemoci a napětí povede k mezinárodním konfliktům. Bude postupovat eroze půdy, ubude vodních zdrojů a lesního porostu, ozonová díra ohrozí obyvatele planety, skleníkový efekt povede k oteplování, tání ledovců a vzestupu hladiny světových moří, což postihne přímořské oblasti. Základní myšlenkou pesimistického pohledu je, že země je omezená, zatímco počet lidí stále roste. Zdroje většinou nejsou obnovitelné.

Optimisté tomuto scénáři oponují a soudí, že důležitým faktorem je lidská tvořivost, která i po vyčerpání dosavadních zdrojů pomůže nalézt zdroje nové. Že je nějaká látka zdrojem, to přece je dáno lidskou tvořivostí. Například ropa nebyla po většinu lidských dějin k ničemu a důležitým zdrojem se stala až po vynalezení spalovacího motoru a automobilu. Umělé hmoty byly objeveny, když bylo třeba najít náhražky za vzácné ubývající materiály, jako je třeba slonová kost. Lidé pomocí svobodné hry tržních sil dosáhnou více, než kdyby se podrobovali regulaci ze strany vlád, protože vládní zásahy problémy spíše vytvářejí, než řeší. Suroviny nemají cenu samy o sobě, tu jim propůjčuje až pokrok technologií. Ani pokud jde o současný stav, nevidí to optimisté nijak zle. Podle nich bylo např. znečištění měst mnohem horší v 19. století, neboť byla zakouřená zplodinami spalování uhlí a exkrementy v nedokonalých kanalizacích, což vše ohrožovalo zdraví a život lidí. Tím nejcennějším statkem není to, co nacházíme v zemi, ale lidé a jejich tvůrčí síla.

„Návrhů na řešení současné situace je mnoho a jsou velice různorodé. Některé jsou reálné, jiné se dnes zdají nereálné. Některé jsou přímočaré a radikální, jiné jsou složitější a spíše postupné. Některé spoléhají na aktivitu jedince, jiné na činnost organizovaných skupin či státu. Nejfrekventovanějším prvkem ve všech koncepcích je však představa alternativnosti, hledání něčeho, co by v maximální míře respektovalo přírodu a bylo s ní v určitém souladu: alternativní zemědělství, alternativní výroba a průmysl, alternativní technologie, alternativní ekonomika, alternativní doprava, alternativní energie - celkově alternativní vztah člověka a společnosti k přírodě a k životnímu prostředí. Obtížnost řešení problémů životního prostředí vyplývá přitom mimo jiné i z faktu,

že životní prostředí je ve skutečnosti nedělitelné, je jedním celkem, a to jak obsahově, tak prostorově.“³⁶

Co se týče ochrany stávajících ekosystémů a životního prostředí jako takového, finanční zdroje by měly proto přednostně směřovat do ekosystémů, schopných *autoregulace* bez výrazných zásahů člověka, dále pak do ekosystémů, ohrožených činiteli, které mohou být omezeny nebo dokonce odstraněny s co možná nejmenšími náklady, v neposlední řadě do reprezentativních oblastí výskytu určitého ekosystému. Důležitá je také ochrana tzv. „hot spots“ (oblasti s extrémně vysokou druhovou diverzitou), na druhé straně nelze se zaměřit pouze na tato území. Řadu druhů bychom ztratili, kdybychom chránily pouze tato území.

Myslím, že je třeba najít rozumný **kompromis** mezi *ochranou a zachováním cenných přirozených ekosystémů a vývojem společnosti v rozvojových zemích*. Nelze bránit rozvoji třetích zemí jen za cenu ochrany přírody. Všechny země mají nezadatelné právo se rozvíjet. Nemůžeme jim říci „Já mám teplou tekoucí vodu, počítače a hamburgery, ale ty je mít nebudeš, protože by to ve vaší zemi zničilo poslední kus mangrovů. My ty mangrovy chceme zachovat, takže ty se vrať do své chatrče.“ Na druhou stranu by bylo nemístně hloupé nechat zničit opravdu všechny tropické pralesy, jen aby místní země mohly projít stejným vývojovým procesem jako Evropa ve středověku. Myslím, že tak obrovskou chybu již není třeba znovu opakovat v globálním měřítku, zde je třeba se poučit z chyb minulých a pokusit se jich vyvarovat. Najděme tedy způsoby, jak se země třetího světa mohou rozvíjet a dosáhnout slušné úrovně, aniž by bylo nutné poškodit všechny tamní ekosystémy!

Při **hledání řešení** dnešní problematické situace je také důležité nehledat všechny chyby jen u jiných a zaměřit se sami na sebe.

Je třeba pokusit se **změnit konzumní způsob** života ve vyspělých zemích. Skromnost není nejsilnější lidskou vlastností, ale přesto bychom se o to mohli pokusit. Budoucnost vidím především v **ekologické výchově** nových pokolení. Ekologická výchova a osvěta je běh na dlouhou trať. Ale pokud se byť jen sebemenší přírodě prospěšný návyk stane pro budoucí generace přirozeností, pak máme šanci, že z naší modré planety nezbude jednou jen obrovské smetiště.

³⁶ Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J. Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.

Změňme svůj žebříček hodnot. Je třeba, abychom si my a hlavně naše děti uvědomili, že k plnohodnotnému životu není třeba zbytečného luxusu a vymožeností. To, že slevíme ze svých nároků ještě neznamena, že se staneme zaostalými. Inspirujme se kupříkladu v Japonsku – dnes je mezi nejvyspělejšími zeměmi světa, ve výrobě počítačů a nanotechnologií je naprostou špičkou, řadí se mezi světové velmoce. A přesto Japonci žijí velmi skromně, průměrný Japonec spotřebuje 1,7x méně energie než Němec a dokonce 2,5 x méně energie než průměrný Američan. Životní prostředí v Japonsku je také ve velmi dobrém stavu, je zde zachováno mnoho cenných ekosystémů aniž by byly zvláště právně chráněny. Oproti tomu v naší zemi je devastována i příroda chráněných oblastí a národních parků. Vystává otázka: Proč tomu tak je? Jak to že Japonsko se mohlo stát vyspělou zemí aniž by zničilo své životní prostředí? Možná je to jen vliv jiné kultury, jiné mentality i jiného náboženství. Většina východního myšlení je spojena s hlubokými meditacemi, s úctou k tradicím a přírodě. Zřejmě bychom se tím měli poučit.

Je třeba využívat více ekologičtější hromadné dopravy. Je třeba přestat plýtvat a vyhazovat tuny upotřebitelných materiálů včetně jídla. Již dnes je možné *recyklovat* velkou část námi produkovaného odpadu, jen se to musíme naučit. Z kelímků od jogurtu či PET lahví můžou vyrobit umělá vlákna do naší zimní bundy, záchranný kruh nebo dětskou plastovou hračku. Dodnes spousta lidí ani neví, co všechno je vlastně „plast“ a co se tedy může recyklovat. Papír se dá recyklovat několikanásobně. Začneme bílým křídovým papírem, v druhém kole z něj budou noviny, z těch lepenková krabice a úplně naposled i recyklovaný toaletní papír. I hliník, ostatní kovy a sklo jsou recyklovatelné, nevyhazujeme je. Bioodpad patří na kompost, ne do popelnice. Pokud budeme dostatečně efektivně využívat a poté recyklovat naše suroviny, nebudeme muset hledat nové zdroje ani odkladiště odpadu. Přesvědčme se, že to, co vyhazujeme už opravdu nemůžeme znovu upotřebit.

Zkusme i my *šetřit* vodou, není přece nutné si napouštět plnou vanu každý den. Ať nám každý den v televizi ve večerních zprávách připomenou, že většina rozvojových zemí trpí nedostatkem vody. Bude to rozhodně užitečnější informace než „kdo s kým a za kolik“. Zkusme více šetřit energií, používejme ekologické zářivky s nízkou spotřebou. Zkusme si znovu vyrobit doma drobnosti, které potřebujeme. Snažme se!

Příkladem je zkušenost Stephanie Pauly: „Dokud jsem žila v Německu, tak jsem o podobných věcech nikdy neuvažovala. Pokud se ložní prádlo prošoupalo, jednoduše

jsem ho vyhodila a koupila si nové. Tady je všechno jinak, každá věc je vzácná. Povlak na peřinu látám u počtvrté. Až už nepůjde zašít, udělám z něj menší povlak na polštář, pak dečku přikrývku. Z menších kousků bavlny ušiji malé pytlíky na potřebné drobnosti, nakonec látku natrhám na proužky. I smotané nitě se dobře poslouží jako knot do naší olejové lampy.“ Téměř 50-ti letá učitelka na německém gymnáziu se rozhodla od základů změnit svůj život a zůstala na Velikonočním ostrově se zdejšími domorodci. Žijí v primitivním přístřešku zvaném „Paepae“ bez vody, elektřiny, topení. (Pauly, S. Rapa Nui – Láska na Velikonočním ostrově)

Přísluví praví: „Stokrát nic umořilo osla“. Ale *stokrát nic může v tomto případě zachránit planetu*. Pokud každý z nás začne dělat jen drobné maličkosti, může to pomoci. Jedna vložka zimu nedělá, ale pokud těch vložek budou tisíce, miliony máme tu pořádnou chumelenici. Samozřejmě že nejvýraznější hrozbou je průmysl a výroba ve velkém. Ale pokud už sebe a pak naše děti naučíme úctě k přírodě, naučíme je, že je třeba přírodu chránit a šetřit její zdroje, pak každý vedoucí továrny bude mít potřebu vyrábět více ekologicky, bude více hlav, které budou chtít vymyslet nové, levnější a šetrnější způsoby výroby atd. Začněme každý u sebe a pak teprve může osvěta a nové principy přejít do vyšších sfér.

Navíc pokud lidé *sníží svůj standart žití*, svou spotřebu, klesne i poptávka po nových věcech a výrobcích, bude třeba méně továren. Zkusme se stát samostatnější v přežití. Dříve měl každý druhý dům zahradu, kde si hospodyňka pěstovala většinu potřebné zeleniny, chovali se slepice na vejčká a králíci na maso. Je třeba snížit centralizaci společnosti a závislost na velkovýrobách, snížit konzumní způsob života. Zkusme hledat (staro)nové hodnoty mimo materiální sféry, přiblížit se znovu přírodě a žít v souladu s ní, ne se snažit ji za každou cenu ovládnout.

*„Problémem by mohlo být jedno ze základních pravidel evolučního vývoje – totiž že **evoluce nikdy nemůže běžet pozpátku**. Nelze se vrátit k zapomenutým tělesným strukturám ani způsobům života. Velrybě nenarostou nohy a nebude lovit na souši, kiwi nebude znovu létat, člověk se nevrátí na stromy a nenaroste mu chápavý ocas.“*³⁷

³⁷ Begon, M., Harper, J., Townsend, C. Ekologie – jedinci, populace a společenstva. Olomouc: vydavatelství university Palackého, 1997.

Nelze se ani vracet zpět v kulturním vývoji, rozhodně ne stejným způsobem. I když v historii lidstva se často stává, že jedna vyspělá civilizace zanikne, po převratu jsou staré hodnoty a vědomosti a začíná se „od píky“.

Připomeňme v Bibli zmiňovanou říši Babylónskou, která ač počítala vzdálenost hvězd, a vystavěla v poušti jeden ze sedmi divů světa – zahrady Semiramidiny – přece zanikla. Nebo z našich dějin přelomový bod dějin – vznik křesťanství. S jeho rozvojem bylo všechno předešlé zavrženo, ne jen náboženství, ale i kultura jako celek. Cokoli antické bylo považováno za barbarské a bylo to vymýceno. Znalosti matematiky, astronomie, lékařství, filosofie... ideál kalokagathie, tj. krásy jak duševní tak tělesné. Snad jen znalosti o účinných jedech se jaksí zachovaly, neboť travičství nepohodlných osob bylo stejně oblíbeno na dvoře Caesarově jako v Benátkách. Lidé se vrátili o několik století zpět, život v raném středověku byl v mnohém podobný životu na konci doby železné.

Ano, teorie praví, že se nelze vrátit k zapomenutým způsobům života ani tělesných struktur, lze však vytvořit nové způsoby či podoby, které budou fungovat stejně. Vždyť i velryba je „rybou“, která v evoluci přešla na souš, aby se stala savcem a pak se opět navrátila k životu v moři.

A tak by se i lidstvo mohlo **novými způsoby vrátit ke starým hodnotám**. Je třeba si znovu uvědomit, že je to právě Matka Příroda, která nám dává jak život tak i všechno, co k němu potřebujeme. A za to jí dlužíme alespoň minimální úctu. A když už ne úctu, měli bychom „Ji“ alespoň nechat existovat a ne ji plánovaně ničit. I v naší hypermoderní době, kdy většinu materiálů je možné nahradit synteticky, se bez přírody neobejdeme. I tkanina z umělých vláken potřebuje ke svému vzniku přírodu – umělá vlákna se tvoří z uhlíkových řetězců, jež pochází nejčastěji z ropy, která je přírodního původu. K pohánění výrobních strojů je třeba energie, ta pochází většinou z tepelných elektráren spalujících uhlí – další přírodní zdroj, nebo z elektráren atomových, jež štěpí přirozené radioaktivní prvky.

Pokud by se vyplnili nejpesimističtější vize, lidská civilizace ve své podobě by se zhroutila a my bychom se opět vrátili k životu v chýších na úrovni doby kamenné, stále budeme přírodu potřebovat! A to ještě více než v případě zachování techniky. Potřebovali bychom lesy, ve kterých se dá žít, kde bude ještě nějaká zvěř, kterou by šlo lovit; potřebovali bychom půdu nezamořenou jedovatými odpady, která by plodila; potřebovali bychom řeky s čistou vodou, která se dá pít. Potřebovali bychom prostor

k životu - čisté, zdravé, funkční ekosystémy abychom se my, lidé, mohli znovu stát vrcholovými predátory.

Můžeme jen doufat, že lidstvo se tak daleko nedopracuje. Že budeme schopni korigovat veškerý svůj pokrok, že zastavíme vzestup na žebříčku blahobytu dříve, než překročíme poslední příčku a zřítíme se až na dno. To dno by totiž bylo již zcela neobyvatelné. Ropu lze těžit i ze značně zničených ekosystémů, pro získání uhlí můžeme rozbagrovat půlku zeměkoule a stále přežijeme, pokud nám technický pokrok dokáže zajistit životní nutnosti. Můžeme se oblékat do umělých vláken, jíst syntetickou stravu. Jenže z čeho tu stravu budeme vyrábět, pokud nebudou žádné přírodní zdroje? Jsme schopni syntetizovat bílkoviny, ale musíme mít z čeho. Zatím neexistuje perpetuum mobile, ani nejsme schopni vytvořit věci ze vzduchoprázdna. Navíc stále ještě potřebujeme dýchat. Z čeho vyrobíte kyslík pokud ho přestanou uvolňovat zelené rostliny? Z vody? A kde vezmete energii na štěpení vody? A kde vezmete vodu, když i ta dojde?

To už by opravdu znamenalo nejen konec civilizace, ale i *konec lidstva* jako takového. A s největší pravděpodobností i konec většiny forem života existujících na Zemi.

Doufejme, že ne. Musíme pro to však něco **udělat**, a to pokud možno ihned.

Závěr

Ač jsme si to dlouho nebyli ochotni připustit, současný svět je v *ekologické krizi*. Názory sociologů i představitelů jiných vědních oborů na hlavní příčiny vzniku krizové situace životního prostředí i na hlavní strategii jejího řešení se dosti liší. Stále více stoupců však získává názor, že tato situace je záležitostí nikoli pouze a výslovně technickou či technologickou nebo přírodní, ale že je to především *otázka společenská*. Významné zásahy lidské civilizace do celkového životního prostředí vedou k porušení rovnováhy v přírodě a v důsledku toho vznikají tzv. *ekologické problémy*. Stav, do jakého naše životní prostředí došlo, je výsledkem dlouhodobého vzájemného působení mezi člověkem a prostředím. V počátcích lidského vývoje bylo markantnější působení přírody na lidskou společnost, v pozdějších etapách historie však člověk začal působit na přírodu stále silnějším tlakem a výrazně tak měnit své životní prostředí. Vzniká fenomén umělého životního prostředí, jehož nejhmataelnějším důkazem jsou dnešní velkoměsta a průmyslové komplexy v krajině, kdysi dotčené jen zemědělstvím.

Tento rozvoj společnosti je však výrazně nerovnoměrný. Proces civilizace a průmyslového rozvoje je ovlivňován především národní politikou a ekonomikou, také geografickou polohou daného státu a jeho přírodním zázemím a zdroji.

Jižní země jsou technicky „zaostalé“, některé skupiny obyvatel jsou stále na úrovni prvobytně-pospolné společnosti, ještě zde existují přírodní národy získávající veškerou obživu z okolního prostředí a žijící v souladu s přírodou. Většina obyvatel si může nechat jen zdát o tekoucí vodě, mnoho lidí živoří na hranici absolutní bídy, statisíce dětí i dospělých ročně umírá na infekční a parazitická onemocnění. Oproti tomu severní země jsou průmyslově i technicky velmi rozvinuté, také životní úroveň je zde značně vysoká a byla zde vymícena většina infekčních chorob. Tyto země žijí konzumním způsobem života - mají tedy zároveň extrémní spotřeby energie a surovin, obzvláště v porovnání s chudými zeměmi. Životní prostředí v průmyslově rozvinutých zemích je značně poškozeno, mnohé ekosystémové vazby jsou trvale narušeny. Příroda je soustavně znečišťována odpady výroby, novými chemikáliemi, spalnými zplodinami z dopravy i elektráren a jedy...

Člověk využívá ohromné množství syntetických látek, jejichž pozdější účinek na životní prostředí není ověřen. Mnohdy jsou používány i látky, jejichž jedovatost či škodlivost už je prokázána. Připomeňme například pesticid DDT či používání freonů do

chladniček a sprejů. Na škodlivost freonů upozornili už roku 1974 američtí badatelé Molina a Rowland, přesto jsou freony (i když ve velmi omezeném množství) vyráběny i na přelomu nového tisíciletí a v některých zemích dodnes masově používány. Zdá se, že ozónová díra ani osud celé naší planety nikoho příliš nezajímá, obzvláště průmyslové výrobce a ekonomy ne. Vidina zisku a moci je mnohonásobně silnější než strach z „potenciálního“ nebezpečí, které navíc není vidět. A tak lidstvo nadále znečišťuje nejen vzduch, který všichni dýcháme, ale také vodu a půdu, kácí lesy na úkor dálnic a hubí mnohdy dosud ještě nepoznané druhy rostlin i živočichů.

Navíc některé země produkují taková kvanta odpadů a chemických látek, které už na jejich území není kam uložit. Bohaté státy si tedy vykupují odkladiště odpadu v zemích chudých a ničí tak tamní zachovalé ekosystémy. Nejsme schopni se s vlastními problémy sami vypořádat, stále však ještě můžeme zaplatit a hodit naše starosti na někoho jiného. Chudé země také ve snaze stát se bohatšími a prosperujícími zeměmi samy ničí vlastní přírodní zdroje, v překotné snaze o co největší a nejrychlejší průmyslový rozvoj. Mnohdy jsou k tomu postrkovány i mezinárodními organizacemi, které podporováním výstavby silnic i další infrastruktury, rozvoje průmyslu i dopravy vlastně poškozují životní prostředí.

Řešení současné ekologické krize je zatím stále v nedohlednu. Objevují se různé scénáře budoucnosti – od těch nejpesimističtějších, jež slibují naprostou zkázu lidstva v rámci stovek, možná už desítek let, až k hyperoptimistickému tvrzení, že příroda si se vším poradí sama a že v dlouhodobém měřítku se vlastně nic neděje. Silně pesimističtí jsou většinou vyhranění ekologové, zástupci některých ekologických organizací či přírodní filosofové. Protikladný postoj zastává valná většina všech ekonomů a politiků, překvapivě však také někteří geologové a paleontologové. Ti tvrdí, že současné výkyvy klimatu jsou v rámci historie zcela běžné, možná jen díky člověku běží o něco rychleji, v konečném důsledku je to ale jen „okamžik na geologické ose času“. Zároveň ochotně připouštějí, že tyto výrazné klimatické změny měli v minulosti na existující společnosti většinou destruktivní vliv (viz tolik diskutované vyhynutí dinosaurů a mnoha dalších čeledí na konci jury), v rámci existence planety a života jako takového však katastrofální nejsou. Značná část současných biologů a ekologů stojí někde na pomezí mezi těmito dvěma extrémními názory. Registrují a připouštějí aktuální ekologické problémy a snaží se hledat uskutečnitelná řešení doufajíc, že lidstvo má ještě nějakou tu trochu času, aby se mohlo polepšit a pokusit se svou situaci vyřešit.

Velmi sporné je také etické řešení těchto problémů. Naprostá ochrana biologicky zajímavých území totiž znamená zastavení průmyslového rozvoje dotčených zemí. Naopak snaha zemí třetího světa dohnat vyspělé státy, především po stránce ekonomické a průmyslové, může být pro životní prostředí zcela devastující. Je tedy nutné nalézt rozumný kompromis mezi dalším vývojem lidské společnosti a zachováním funkčních ekosystémů. Tyto snahy se většinou shrnují pod názvem ***udržitelný rozvoj***.

Poznatky z této sféry mají sloužit především k zodpovědnému rozhodování o budoucích činech člověka, který by měl své životní prostředí přetvářet nejen ke svému prospěchu, ale tak, aby zde mohli uspokojivě žít i generace po něm. Dnes už je zcela zřejmé, že člověk nemůže být pánem tvorstva ani pánem přírody, je pouze její součástí a možná ani ne tou nepostradatelnou.

Seznam literatury

Písemné zdroje:

- Begon, M., Harper, J, Townsend, C.** Ekologie – jedinci, populace a společenstva. Olomouc: vydavatelství university Palackého, 1997.
- Blažek, B.** Venkov, města, média. Praha, 1998.
- Černoušek, M.** Psychologie životního prostředí. Praha: Horizont, 1986.
- Fromm, E.** Mít, nebo být? Nakladatelství Aurora, 2001.
- Giddens, A.** Sociologie. Praha: Argo, 2005.
- Chytrý, M, Kučera, T. a Kočí, M.** (eds.) Katalog biotopů České republiky, 2001.
- Jandourek, J.** Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001.
- Jehlička, P., Tomeš, J. a Daněk, P.** Stát, prostor, politika - vybrané kapitoly z politické geografie. Praha: KSGRR Pff UK, 2000.
- Keller, J.** Až na dno blahobytu. Brno: Hnutí DUHA, 1995.
- Keller, J.** Dvanáct omylů sociologie. Praha, 1995.
- Keller, J., Gál F. a Frič P.** Hodnoty pro budoucnost. Praha: nakladatelství G plus, 1996.
- Montoussé, M. a Renouard, G.** Přehled sociologie. Praha: Portál, 2005.
- Primack, R. B., Kindlamann, P. a Jersáková, J.** Biologické principy ochrany přírody. Praha: Portál, 2001.
- Pyšek, P.** Zavlečené a invazní druhy jako indikátory změn biodiverzity- Vačkář D. (ed.), Ukazatelé změn biodiverzity, p. 129-146, 2005.
- Störig, J.** Malé dějiny filosofie. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2001.
- Šmahel, Z.** Principy, teorie a metody auxologie. Praha: Karolinum- nakladatelství UK, 2001.
- Vačkář, D.** Ukazatelé změn biodiverzity. Praha: Academia, 2005.
- Pauly, S.** Rapa Nui – Lásky na Velikonočním ostrově. Praha: Ikar, 2006.

Internetové odkazy:

<http://www.cegv-cassiopeia.cz/>

<http://www.detizeme.cz/>

<http://www.ecn.cz/rosa/>

<http://www.greenpeace.org/czech/>

<http://www.hnutiduha.cz/>

<http://www.iucn.org>

<http://www.jihoceskematky.cz/>

<http://www.kraj-jihocesky.cz>

<http://www.mzp.cz>

http://www.npcs.cz/public/npcs_cs/cz/_pravni_normy/114_1192.html

<http://www.redlist.org>

<http://www.unep-wcmc.org>

<http://www.unep-wcmc.org> (Červené seznamy IUCN)

<http://www.worldwildlife.org>

<http://www.zakonycr.cz/>

Seznam příloh

- Příloha č. I: Přírodní parky v Jihočeském kraji
- Příloha č. II: Počet registrovaných významných krajinných prvků na území jednotlivých obcí s rozšířenou působností
- Příloha č. III: Kritéria pro zařazování druhů do červených seznamů
- Příloha č. IV: Člověkem vyhubené druhy živočichů
- Příloha č. V: Historický vývoj ochrany přírody
- Příloha č. VI: Další ekologicky zaměřené organizace v ČR

Přílohy

I Přírodní parky v Jihočeském kraji

Přírodní parky vyhlášené
<i>Název (okres) + Popis</i>
Česká Kanada (Jindřichův Hradec) Rozsáhlé lesní komplexy s rašeliništi a vlhkými loukami.
Černická obora (Tábor) Lesní komplex se zachovalými zbytky původních společenstev, řada rybníků přírodního charakteru.
Homolka – Vojířov (Jindřichův Hradec) Značná biodiverzita s rozsáhlými lesy, citlivě utvářená kulturní krajina s mozaikou vlhkých luk a rašelinných borů.
Javořická vrchovina (Jindřichův Hradec) Pestrý reliéf s pestrou mozaikou vegetačních prvků s cennými rašeliništi a mokřady a zachovalou lesnickou sídelní strukturou.
Jistebnická vrchovina (Tábor) Členitá kopcovitá krajina s pestrou mozaikou polí luk a lesíků, s množstvím vodních ploch a menších toků s hustou sítí menších sídelních útvarů a samot.
Kukle (Tábor) Lesní komplex se zachovanými zbytky původních společenstev.
Novohradské hory (České Budějovice, Český Krumlov) Rozsáhlé plochy lesů se zbytky původních společenstev, suťové a skalní útvary, přírodní toky, zbytky květnatých luk, kulturní krajina s vyváženou mozaikou krajinných segmentů, četné přírodní rezervace a skladebné prvky regionálních a nadregionálních územních systémů ekologické stability.
Písecké hory (Písek) Oblast málo dotčená lidskou činností s řadou technicko-historických a kulturně-historických památek s rozsáhlými lesními celky, skladebné prvky regionálních a nadregionálních územních systémů ekologické stability.
Plzíny (Tábor) Ochrana krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodním hodnotami.
Polánka (Tábor) Ochrana krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodním hodnotami.
Poluška (Český Krumlov) Ochrana lesního ekosystému vrchoviny Poluška, zbytky květnatých luk, krajinný ráz charakteristický pro Šumavské předhůří.
Soběnovská vrchovina (Český Krumlov) Rozsáhlé plochy lesů se zbytky původních společenstev, suťové a skalní útvary, kaňonovité údolí řeky Černé, zbytky květnatých luk, zachované historické osídlení krajiny.
Turovecký les (Tábor) Lesní komplex se zachovanými zbytky původních společenstev mozaikou rybníků, mokřadů a vlhkých luk.

<p>Vyšebrodsko (Český Krumlov) Lesní celky se zbytky původních smíšených lesů, suťové a rozsáhlé skalní útvary, rašeliníště a vlhké louky, soustava vodních toků Menší a Větší Vltavice se zbytky populace perlorodky říční.</p>
<p>Přírodní parky navržené</p> <p><i>Název (okres) + Popis</i></p>
<p>Kaňon Lužnice (Tábor) Údolí řeky Lužnice kaňonovitého charakteru se skalními výstupy a původními společenstvy na svazích údolí.</p>
<p>Pálenec (Strakonice) Typická krajina Blatenska s rozsáhlými rybníčními soustavami, pestrou mozaikou vegetačních prvků a typickými kamennými výchozy a remízky.</p>
<p>Soběslavská Blata (Tábor) Rovinná krajina se svéráznou vesnickou architekturou z předminulého století poznamenaná především původní ruční těžbou rašeliny.</p>

II Počet registrovaných významných krajinných prvků na území jednotlivých obcí s rozšířenou působností

Okres	ORP	Počet registrovaných VKP
České Budějovice	České Budějovice	232
Trhové Sviny		32
Týn nad Vltavou		5
Český Krumlov	Český Krumlov	6
Kaplice		15
Jindřichův Hradec	Dačice	15
Jindřichův Hradec		28
Třeboň		1
Milevsko		1
Písek		3
Prachatice	Prachatice	2
Vimperk		3
Strakonice	Blatná	0
Strakonice		2
Vodňany		0
Tábor	Soběslav	4
Tábor		7

III Kritéria pro zařazování druhů do červených seznamů

Světový svaz ochrany přírody (1994), <http://www.iucn.org>

1. **Vyhubený** (*extinct*): Druh (nebo další taxony jako podruhy a variety), který již neexistuje. Opakované prohledávání lokalit, kde byl druh kdysi nalezen a dalších možných míst k jeho nalezení, bylo neúspěšné.
2. **Vyhubený v přírodě** (*extinct in the wild*): Druh existuje v kultuře, v zajetí nebo jako vysazená populace mimo svůj původní areál. Na známých lokalitách se ho nepodařilo znovu objevit.
3. **Kriticky ohrožený** (*critically endangered*): Druh, který má extrémně vysokou pravděpodobnost vyhynutí ve volné přírodě v bezprostřední budoucnosti. Zvláštní důraz se klade na druhy, jejichž počet jedinců poklesl a klesá do té míry, že za současného trendu pravděpodobně nepřežijí.
4. **Ohrožený** (*endangered*): Druh má vysokou pravděpodobnost vyhynutí v blízké budoucnosti ve volné přírodě a může se stát kriticky ohroženým.
5. **Zranitelný** (*vulnerable*): Druh, který má vysokou pravděpodobnost vyhynutí ve volné přírodě ve střednědobé budoucnosti a může se stát ohroženým.
6. **Závislý na ochraně** (*conservation dependent*): Druh není v současnosti ohrožený, ale je závislý na programu ochrany, bez něhož by byl ohrožen vyhynutím.
7. **Téměř ohrožený** (*near threatened*): Druh je blízko kategorie „zranitelný“, ale v současné době není považován za ohrožený.
8. **Málo dotčený** (*least concern*): Druh není považován za ohrožený, ani za potenciálně ohrožený.
9. Druh, o němž jsou **nedostatečné údaje** (*data deficient*): Pro stanovení stupně ohrožení daného druhu neexistují adekvátní informace. V mnoha případech nebyl druh spatřen po mnoho let či desetiletí, neboť se ho nikdo nesnažil najít. Na jeho zařazení do kategorie ohrožení je zapotřebí více informací.
10. **Nevyhodnocený** (*not evaluated*): Druh ještě nebyl ohodnocen z hlediska své ohroženosti.

IV Člověkem vyhubené druhy živočichů

ptáci moa (*Dinornis*), třetihorní ptáci (Nový Zéland), žili ještě v 13. stol.

emu tmavý (*Dromiceius ater*), ostrov King u Austrálie, vyhuben začátkem 19. stol.

Madagaskar a sousední ostrovy: Mauritius, Maskarény - mnoho endemických forem, žádní autochtonní savci, objeveny 1505, z 28 druhů pozemních nebo na stromech hnízdících ptáků vyhubeno 24.

Dronte mauricijský (*Raphus cucullatus*) - vyhuben 1680

Dronte samotářský (*R. solitaria*) - vyhuben 1746

Dodo samotářský (*Pezophaps solitaria*) - vyhuben po r. 1761

Severní Amerika - vyhubeni:

holub stěhovavý (*Ectopistes migratorius*) - lov a sběr mláďat, poslední jedinec zahynul 1914 v zoo

papoušek karolínský (*Conuropsis carolinensis*) - považován za škodlivého (živil se zrním a ovocem), poslední 1914 v zoo

alka velká (*Alca impennis*): podél sever. Atlantiku (Sev. Ameika, Grónsko, Skandinávie), nelétavý pták, loven od neolitu, poslední jedinec 1844 Island

Afrika

Zebra kvaga (*Equus quagga quagga*), Jižní Afrika, vyhubena 1870-1880 (lov pro kůže - pytle na obilí)

Zebra Burchellova (*Equus quagga burchelli*) - poslední ex. zahynul zač. 20. stol. v ZOO v Londýně

Lev berberský (*Panthera leo leo*) - sev. Afrika, poslední zastřelen 1912 v Alžírsku

Antilopa modravá (*Hippotragus leucophaeus*), první africký kopytník vyhubený člověkem, jižní Afrika (malý areál), vyhubena okolo 1800

Tichomoří: Koroun bezzubý (*Hydrodamalis gigas*) z řádu sirén, sev. část Tichého oceánu, objeven 1741, již 1768 vyhuben ruskými námořníky a lovci kožešin

V Historický vývoj ochrany přírody

Ochrana přírody a krajiny prošla pěti etapami:

Romantické období – se soustředilo na ochranu mimořádných nebo značně zajímavých lokalit, území a druhů (pralesy, gejzíry) a trvalo v období 1810 – 1880. V této době byl vyhlášen první národní park (1872 Yellowstonský NP).

Období divočiny - cílem je ochrana území a lokalit, co nejméně dotčených činností člověka (zbytky stepí, mokřady apod.). Zahrnuje období 1880-1950: v oblasti etické je silně ovlivněno tzv. principy správcovství (*stewardship*), vycházejícími z okruhu zejména evangelických myslitelů. Nejvýznamněji tyto principy domýšlí německý lékař, teolog a myslitel Albert Schweitzer (1875-1965), když přichází s etikou úcty k životu. Podle Schweitzera „Etika je neomezeně rozšířená odpovědnost za všechno živé“. Schweitzer zdůrazňuje podstatnou, dodnes širokou veřejností obecně ne zcela přijatou tezi, že příroda má smysl sama o sobě, tj. má svou vnitřní hodnotu, bez ohledu na její užitek člověku.

V první pol. 20. století byla evropská, a tím i naše ochrana přírody silně ovlivněna učením pruského profesora Hugo Conwentze, který ochranu přírody ztotožnil s péčí o přírodní památky (*Naturdenkmalpflege*). Tento pohled na ochranu přírody, který částečně dodnes přežívá, je v podstatě statický, mylně se domnívající, že vyloučení lidských zásahů povede k uchování současného stavu přírody.

Konzervační období - usiluje o vytvoření reprezentativní soustavy ohrožených biotopů a typů prostředí a o ochranu ohrožených nebo přirozeně vzácných druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů (1950-1980).

Období řízené péče – vychází z představy, že o přírodu a krajinu je nutné aktivně pečovat a přichází s myšlenkou, že udržitelné využívání zdrojů je jedním z přístupů ochrany přírody a krajiny.

Integrovaný přístup – kombinuje oba hlavní cíle soudobé ochrany přírody a krajiny: zachování biologické rozmanitosti (biodiverzity) podpora základních životadárných funkcí a procesů v ekosystémech.

VI Další ekologicky zaměřené organizace v ČR

Zelený kruh - asociace ekologických organizací

<http://www.zelenykruh.cz/cz/>

Sdružení Arnika

<http://www.sdruzeniarnika.cz/>

Pro - Bio Šumava - Svaz ekologických zemědělců ČR

<http://www.pro-bio.cz/>

Daphne ČR- institut aplikované ekologie

<http://www.daphne.cz/>

Svoboda zvířat - organizace na ochranu práv zvířat

<http://www.svobodazvirat.cz/>

Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina

<http://www.pavucina-sev.cz/>

Natura 99 - ekologické sdružení

<http://www.volny.cz/natura99/>

Konopa o.s. - vše o konopí

<http://www.konopa.cz/>

Nadace na ochranu zvířat

<http://www.ochranazvirat.cz/>

Sdružení krajina

<http://www.sdruzenikrajina.cz/>

Chaloupky, o.p.s. - středisko pro vzdělávání a výchovu v přírodě

<http://www.chaloupky.cz/>

Český svaz ochránců přírody Šípek Český Krumlov

<http://sipek.roklinka.cz/>

Calla - sdružení pro záchranu prostředí

<http://www.calla.ecn.cz/>

Hnutí Brontosaurus

<http://www.brontosaurus.cz/>

Sdružení Mladých ochránců přírody

<http://www.smop.cz/>

Český svaz ochránců přírody

<http://csop.ecn.cz/>

Poradna pro přírodní zahradu

Hana Janáčková Kojanová - janackova@rosacb.cz

Poradna zeleného úřadování

Jan Vrba - vrba@rosacb.cz

Ekologický právní servis

<http://www.i-eps.cz/>

ABSTRAKT

MATOUŠKOVÁ, R. *Životní prostředí jako sociologický problém: bakalářská práce.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 74 s.
Vedoucí bakalářské práce: Prof. PhDr. Emanuel Pecka, CSc.

Klíčové pojmy: životní prostředí, udržitelný rozvoj, vztah člověk - příroda, sociologické problémy, ekologické organizace, populační růst, geopolitika, lidská civilizace, ekosystém.

Tato práce si klade za cíl popsat *interakce člověka a prostředí*, jednak z pohledu věd o životním prostředí, tak i z pohledu sociologického. Snaží se ukázat neustálou provázanost lidského života s okolní přírodou, důležitost vlivu prostředí na lidskou civilizaci.

Obsahuje charakteristiku jednotlivých věd, ekologie a sociologie, a jejich interakcí. Podává informace o vývoji vztahu člověk – příroda a vzájemném **ovlivňování** těchto dvou subjektů. Diskutuje problémy industrializace, urbanizace i trvale udržitelného rozvoje. Vyzdvihuje i nejdůležitější ekologické a sociální problémy planety Země, od ozonové díry a znečištění po rozdělení světa na bohaté země Severu a chudé země Jihu. Nastiňuje možné příčiny těchto situací, zohledňujíc politické, ekonomické i psychologické hledisko.

Pojednává dále o ochraně přírody, informuje o vývoji lidského přístupu k přírodě, následně vysvětluje biologické principy ochrany přírody, tj. důvody proč přírodu chránit, jakými biologickými kritérii se ochrana řídí a jaké jsou největší problémy, osvětluje pojem biodiverzity a ohrožených druhů. Věnuje se i právním aspektům péče o životní prostředí – mezinárodní ochraně přírody, právním normám ČR, některým ekologickým organizacím a fenoménu geopolitiky. Obsahuje nástin stavu životního prostředí v Jihočeském kraji.

Poslední část je úvahou nad budoucností lidstva, diskutuje možné příčiny globální ekologické krize, jak z biologického tak sociologického hlediska, pozastavuje se nad etickými paradoxy. Ukazuje možné perspektivy a také podává návrhy na řešení.

ABSTRAKT AJ

MATOUŠKOVÁ, R. České Budějovice. *Environment like a sociological problem*. The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2009, 74 pages.

Bachelor thesis supervisor: Prof. PhDr Emanuel Pecka, CSc.

Key words: natural environment, sustainable development, relationship between human and nature, sociological problems, environmental organizations, population growth, geopolitics, human civilization, ecosystem.

The aim of this work is to describe the interaction between the human and the nature, both from the ecologic and the sociologic point of view. It is trying to show the everlasting connection of human's life and surrounding nature, the importance of environmental influence on the human civilization.

The work contains the characteristic of the sciences, ecology and sociology, and their interactions. It is giving information about the human – nature relationship development and their interactions. It discusses the problems of the industrialization, the urbanization and the sustainable development. It shows up the most important ecologic and sociologic Earth's problems, from the ozone hole and the pollution to the world division into the rich North countries and the poor South countries. It draws out the possible cause for these situations, considering political, economic and psychological aspect.

It speaks about the nature protection. It gives information about the development of human access to the nature, then it explains the biological principles of nature conservation, the reasons why to protect the nature, what are the criteria, and the biggest problems. It lights up the definition of the Biodiversity and the Endangered species. It addresses to the legal aspects of nature conservation – international nature conservation, the Czech Republic law norms, some of the ecological organization and the phenomenon of geopolitics.

The very last part is an essay about the human's future, it discusses the possible global ecologic crisis causes, both from the biological and the sociologic point of view, it demurs to the ethical paradoxes. It shows the possible perspectives and it gives the proposal for solution.